

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2022

Markéta Kujalová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Perzekuce zemědělců na Jihlavsku na počátku 50. let v materiálech
Bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru Jihlava**

Bakalářská práce

Autor: Markéta Kujalová
Studijní program: Historické vědy – specializace archivnictví
Forma studia: Prezenční
Vedoucí práce: Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D.

Hradec Králové, 2022

Zadání bakalářské práce

Autor: Markéta Kujalová

Studium: F19BP0079

Studijní program: B0222A120001 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název bakalářské práce: **Perzekuce zemědělců na Jihlavsku na počátku 50. let v materiálech Bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru Jihlava**

Název bakalářské práce AJ: Persecution of farmers in the Jihlava region in the early 1950s in the materials of the Security Section of the Joint National Committee of Jihlava

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce je zaměřena na perzekuci selského stavu na počátku 50. let 20. století v oblasti Jihlavska. Sleduje a analyzuje vybranou agendu Bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru v Jihlavě, podklady k rozhodnutí o perzekuci vesnických boháčů a později i menších zemědělců ve vybraných obcích regionu. Vedle postihnutí činností trestních komisí se pokusí vymezit "rizikové typy" zemědělců, kteří byli perzekuováni.

Literatura:

BLAŽEK Petr, JECH Karel a kol., *Akce "K". Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*, Praha 2010.

BOŠTÍK Pavel, *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, Praha 2020.

JECH Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

KAPLAN Karel, *Proměny české společnosti 1948–1960. Druhá část, venkov*. Praha 2013.

ROKOSKÝ Jaroslav, SVOBODA Libor (eds.), *Kolektivizace v Československu*, Praha 2013.

Fondy:

Státní okresní archiv Jihlava

- Jednotný národní výbor Jihlava (1949–1954)
- Okresní národní výbor Jihlava (1954–1990)
- Místní národní výbor Kozlov (1945–1974)

Zadávací pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D.

Oponent: Mgr. et Mgr. Josef Kindl

Datum zadání závěrečné práce: 21.12.2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 16. 7. 2022

Markéta Kujalová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce Mgr. Jindřichu Koldovi, Ph.D. za cenné rady, trpělivost, ochotu a věnovaný čas. Také děkuji SOKA Jihlava, za předložení archiválií, ochotu konzultovat a řešit problémy a za vždy vstřícné a milé chování. Jmenovitě děkuji paní ředitelce PhDr. Renatě Piskové, panu archiváři Mgr. Jiřímu Jelínkovi a panu archiváři Mgr. Petru Dvořákovi.

Anotace:

KUJALOVÁ, Markéta, *Perzekuce zemědělců na Jihlavsku na počátku 50. let v materiálech Bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru Jihlava*, Univerzita Hradec Králové: Filozofická fakulta, Hradec Králové 2022.

Tato bakalářská práce je zaměřena na perzekuci selského stavu na počátku 50. let 20. století, tedy v období první etapy kolektivizace zemědělství, v oblasti Jihlavska. Sleduje a analyzuje vybranou agendu bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru v Jihlavě, podklady k rozhodnutí o perzekuci a přestupkové spisy zemědělců, vesnických boháčů a později i menších rolníků z vybraných obcí regionu. Vedle postihnutí činnosti trestní komise se pokouší vymezit tehdejším režimem označené rizikové typy zemědělců, kteří byli perzekuováni, s přesahem k způsobům perzekuce. Stručně popisuje specifika instituce jednotného národního výboru, jeho chod a pravomoci při perzekuci vesnických boháčů. V souvislostech vysvětluje Akci kulak, zakládání jednotných zemědělských družstev a samotný akt kolektivizace.

Klíčová slova: Jihlava, bezpečnostní referát, trestní komise, jednotný národní výbor, vesnický boháč, kulak, kolektivizace, perzekuce

Annotation

KUJALOVÁ, *Markéta*. *Persecution of farmers in the Jihlava region in the early 1950s in the materials of the Security Section of the Joint National Committee of Jihlava*, Univerzita Hradec Králové: Filozofická fakulta, Hradec Králové 2022.

This thesis is focused on the persecution of farmers in the early 1950s, i.e. in the period of the first stage of collectivization, in the Jihlavaregion. It follows and analyzes the selected agenda of Security Department of the Joint National Committee in Jihlava, the documents for the decision on persecution and the criminal files of farmers, village rich people and later also smaller farmers from the selected parts of the region. In addition to cover the activity of the Criminal Commission, it tries to define the dangerous types of farmers who were persecuted, as they were indicated by the communist regime, with an overlap to the methods of persecution. Briefly describes the specifics of the institution of Joint National Committee, its operation and powers in the persecution of the village rich. In context, it explains the Kulak operation, the establishment of Joint agricultural cooperatives and the act of collectivization itself.

Keywords: Jihlava, Security Section, Criminal / Penal Commission, the Joint National Committee, village rich man, kulak, collectivization, persecution.

Obsah

Použité zkratky	10
Úvod	11
1. Popis pramenné základny a použitá literatury	13
1.1. Literatura:.....	13
1.2. Pramenná základna	15
2. Historická východiska	17
2.1. Zemědělství v Československé republice	19
2.2. Nacistická totalita v protektorátu	21
2.3. Poválečné období	22
3. Nástup komunistů k moci.....	24
4. Kolektivizace československého zemědělství.....	27
4.1. Zemědělská politika KSČ před zahájením kolektivizace	28
5. Jednotná zemědělská družstva	30
5.1. Vznik JZD	31
5.2. Vstupy do JZD	32
6. Jednotný národní výbor	34
6.1. Jednotný národní výbor v Jihlavě	35
6.2. Struktura jednotného národního výboru	36
6.2.1. Chod referátů	37
7. III. referát (bezpečnostní) a trestní komise JNV Jihlava.....	39
7.1. III. referát (bezpečnostní).....	40
7.1.1. Koloběh dokumentu v referátu dle zachovalých směrnic	41
7.2. Trestní komise JNV	42
8. Perzekuce zemědělců a akce „K“ (kulak) na Jihlavsku	44
8.1. Akce „K“ (kulak)	45

8.2.	Akce „K“ v zárodku.....	47
8.3.	Průběh akce „K“ na Jihlavsku	49
8.4.	Vybrané případy z Jihlavska.....	52
8.4.1.	Případ Jana Procházky.....	61
8.4.2.	Případ Františka Dočekala.....	62
8.4.3.	Případ Jana Novotného.....	63
8.4.4.	Případ Václava Bláhy	64
8.4.5.	Případ Františka a Marie Rychteckých.....	65
8.4.6.	Případ Františka Partla	67
	Závěr.....	70
	Seznam pramenů a literatury	72
	Přílohy	77

Použité zkratky

bm – běžných metrů

ČSR – Československá republika

ČSSS – Československý státní statek

HD – hospodářské družstvo

HTÚP – hospodářsko-technická úprava půdy

JNV – jednotný národní výbor

JZD – jednotné zemědělské družstvo

Kčs – Korun československých

KNV – krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

MěNV – městský národní výbor

MNV – místní národní výbor

NF – Národní fronta

NV – Národní výbor

ONV – okresní národní výbor

OR – obvodní rady

SNB – sbor národní bezpečnosti

SSSR – Sovětský svaz (Svaz sovětských socialistických republik)

StB – státní bezpečnost

STS – státní traktorové stanice

Ú.l. – úřední list

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VB – veřejní bezpečnost

Úvod

Tato práce se zabývá perzekucí selského stavu na počátku 50. let 20. století v oblasti Jihlavska, kde tato problematika nebyla dosud zmapována. Přesněji od roku 1950 do roku 1953, tedy v období první etapy kolektivizace zemědělství. Práce popisuje historický kontext, který umožnil příchod kolektivizace a události po únorovém převratu i následné snahy a cesty ke kolektivizaci. Díky nátlaku komunistického režimu a tlaku z Moskvy se téměř ihned od započetí přeměny venkova objevovaly snahy celý proces urychlit. Soukromý vlastník byl opravdu nežádoucí. S utužením režimu započala Akce kulak, která přinesla masivní perzekuci selského stavu. Započala další migrace obyvatelstva, s jediným rozdílem oproti vyhánění německého obyvatelstva, sedlák a jeho rodina byla „pouze“ vyhnána z rodné obce buď v rámci kraje, nebo do jiného kraje. Zde museli většinou dospělí členové vystěhované rodiny povinně pracovat nadále v zemědělství jako řadoví zaměstnanci, protože díky kolektivizaci začal vznikat v zemědělství nedostatek pracovních sil. Z Jihlavského kraje se jednalo o zhruba 164 rodin vystěhovaných v rámci kraje a o 91 rodin vystěhovaných mimo kraj.¹

Cílem práce je sledovat a analyzovat vybranou agendu z bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru v Jihlavě, podklady k rozhodnutí o perzekuci vesnických boháčů (velkých sedláků) a později i menších zemědělců ve vybraných obcích regionu. Ač bylo Jihlavsko regionem národnostně smíšeným, v pomyslném prstenci vzdálenějším od města se nacházely obce převážně s českým obyvatelstvem. V těchto obcích bylo možné předpokládat drsnější průběh kolektivizace s ohledem na silný a nenarušený vztah k půdě. Jedná se o obce Aronolec, Hojkov, Hosov, Kamenice, Kozlov, Uhřinovice, Panská Lhota, Velký Beranov a Řehořov, které se v rejstříku přestupků ve spojitosti s obviněným sedláky objevovaly poměrně často.

Snahou je postihnout činnost trestní komise, jejíž spisy jsou součástí agendy bezpečnostního referátu Jednotného národního výboru Jihlava, a průběh perzekuce zemědělců na Jihlavsku k přihlídnutím k obecnějšímu zpracování této problematiky. Práce porovnává a analyzuje, jak moc byl stejný či odlišný regionální průběh kolektivizace a Akce kulak s velkými dějinami těchto událostí v naší zemi.

¹ Petr BLAŽEK, Karel JECH, Michal KUBÁLEK a kol., *Akce „K“: Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty*, Praha 2022, s.

Struktura práce je koncipována tak, aby čtenář pochopil nejen samotnou kolektivizaci z pohledu dobových úřadů, ale i okolnosti tomu předcházející. Na počátku je pro lepší pochopení událostí uveden historický kontext začínající událostmi, které se u nás odehrály na počátku 20. století. Mezi nejdůležitější patří pozemková reforma první republiky, na kterou bylo navázáno po roce 1945 její revizí. Onu revizi ostatně lze také spatřovat jako událost, která napomohla pozdější kolektivizaci. Je nastíněno i období druhé světové války, nacistické okupace a následný odsun německého obyvatelstva s přihlédnutím na události nejen v zemědělství, ale i na události týkající se Jihlavska. Následuje historický kontext komunistického únorového převratu roku 1948 a souvisejících událostí, které vykreslují politiku a smýšlení dané doby. Je definována kolektivizace, její vznik a postup. S kolektivizací venkova je samozřejmě úzce spjata zakládání jednotných zemědělských družstev, díky nimž samotná kolektivizace a perzekuce mohla vůbec započít. Tento rozklad venkova by však nemohl probíhat, kdyby neexistovaly orgány, které by přání funkcionářů uváděly do praxe. Těmito institucemi byly kromě soudů i národní výbory, a to především okresní národní výbory a jednotné národní výbory (existující v letech 1949–1954 místo okresních a místních národních výborů se sídlem v některých krajských městech), proto této instituci práce věnuje také kapitoly s důrazem na bezpečnostní referát a trestní komisi. Tato problematika se následně prolíná s popisem perzekuce sedláků s přihlédnutím na oblast Jihlavska s ukázkou několika případů a uvedením, co jednotlivé případy spojovalo, jaká byla perzekuce nebo také co lze zjistit z přestupkových spisů. Veškeré poznatky jsou shrnuty v závěru práce.

1. Popis pramenné základny a použitá literatury

1.1. Literatura:

Mezi stěžejní literaturu zabývající se problematikou kolektivizace a perzekucí zemědělského stavu za minulého režimu patří knihy od Karla Jecha, který byl předním odborníkem na zemědělské dějiny u nás. Pro práci bylo využito dvou jeho knih. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*,² popisující historii selského stavu od počátku soukromého vlastnictví půdy s důrazem na události, které zapříčinili kolektivizaci československého venkova. Druhou knihou je *Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty*,³ která letos v dubnu vyšla v reedici, původní vydání pochází z roku 2010. Jak název napovídá, kniha neobsahuje pouze popis samotné Akce kulak, ale obsahuje i souhrn různých seznamů a dokumentů z dané doby, které jsou pro práci velmi přínosné. Politickým rámcem a kolektivizací z pohledu české historiografie se často zabývala Jana Burešová. Její studie lze nalézt nejen v již zmiňované knize *Akce „K“*, ale i v mnoha jiných publikacích, mj. své postřehy publikovala i ve *Východočeských listech historických*,⁴ vydávaných Historickým ústavem Filosofické fakulty Univerzity Hradec Králové.

Mezi další autory, věnující se této problematice, lze zařadit i historika Karla Kaplana, který se zabývá poválečnými a soudobými dějinami. Jeho kniha *Proměny české společnosti 1948–1960 Část druhá Venkov*⁵ umožňuje další pohled na kolektivizaci v Československu. Právně normativním pohledem kolektivizace se zabýval Zdeněk Hraba, jehož práce *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004...*,⁶ je také několikrát využita. Mezi další citované autory v práci patří i Pavel Blažek, Michal Kubálek, Lubomír Slezák a Karel Zeman.

² Karel JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

³ Petr BLAŽEK, Karel JECH, Michal KUBÁLEK a kol., *Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty*, Praha 2022.

⁴ Jana BUREŠOVÁ, *Kolektivizace zemědělství v české historiografii*, *Východočeské listy historické* č. 32, 2014, s. 97–108, dostupné na: <https://adoc.pub/20141fe2a24da0b9b143b884c096d60a499b86390.html> (9. 6. 2022)

⁵ Karel KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov*, Praha 2012.

⁶ Zdeněk HRABA, *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004. právně normativní pohled*, Praha 2013.

Jiří Urban a Pavel Boštík jsou současní, mladší autoři zabývající se problematikou kolektivizace s přihlédnutím na vymezený region. V publikacích se tedy objevuje i vyjasnění jistých specifik dané oblasti se zařazením do toku velkých dějin.

Pro dokreslení doby bylo přihlédnuto i ke knihám Milana Růžičky,⁷ který zachycuje vzpomínky kulaků. Z těchto knih byly vybrány osudy dvou zemědělských rodin z Jihlavska. Vzpomínky jejich dětí byly porovnány s informacemi nalezenými v přestupkových spisech Jednotného národního výboru Jihlava. Událostem 50. let 20. století v zemědělství věnovalo Národní zemědělské muzeum celý jeden díl *Pramení a studii*.⁸ Regionální publikací, zabývající se tématem komunismu na Vysočině, a tedy i perzekucí selského stavu je *Komunismus na Vysočině*.⁹

Dalším cenným zdrojem jsou bezpochyby edice Jany Pšeničkové,¹⁰ která zpracovala dokumenty ze Státního ústředního archivu věnující se vzniku jednotných zemědělských družstev. Tyto edice dokazují, jak často byla řešena otázka kulaků dokládají neodmyslitelnou úlohu okresních a jednotných národních výborů (JNV) v jejich perzekuci. Vzhledem k tomu, že problematika postavení a chodu JNV s přihlédnutím k otázce perzekuce zemědělců není zpracována, jsou tyto informace dosti přínosné. Nicméně nelze říci, že by se tématu národních výborů (NV) v minulosti nikdo nevěnoval. V 80. letech 20. století napsala Eva Šmilaureová *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů v letech 1945–1960*¹¹ (je zde zmíněn i JNV) a Karel Jiřík se věnoval *Zvláštnímu postavení jednotných národních výborů v soustavě národních výborů v letech 1949–1954*,¹² kde se zaměřuje především na postavení JNV ve veřejné správě. V současné době chybí novější publikace na toto téma. Proto se alespoň o základní vzhled pokouší tato práce a snad podníká další badatele, aby se na tuto problematiku zaměřili.

⁷ Miloslav RŮŽIČKA, *Vyhnaní. Akce „kulak“*, Havlíčkův Brod 2008 a *Vyhnaní II. Akce „kulak“*, Havlíčkův Brod 2011.

⁸ *Zemědělství a 50. léta, Prameny a studie č. 41.*, Praha 2008.

⁹ *Komunismus na Vysočině. Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti III.*, Jihlava 2001.

¹⁰ Jana PŠENIČKOVÁ, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1950–1953*, Praha 1998–2002.

¹¹ Eva ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů v letech 1945–1960*, Sborník archivních prací, 1982, číslo 1, s. 43–170.

¹² Karel JIŘÍK, *Zvláštní postavení jednotných národních výborů v soustavě národních výborů v letech 1949–1954*, Sborník archivních prací, roč. 34, č. 2, 1986.

1.2. Pramenná základna

Práce nejvíce čerpá z fondu *Jednotného národního výboru Jihlava (1949–1954)*, konkrétně z dochované agendy III. referátu (bezpečnostního) s přihlédnutím u některých případů perzekuce do agendy IX. referátu (zemědělského). Z vybraných obcí Kozlov a Řehořov byly z fondů místních národních výborů prohlédnuty kroniky pro dokreslení událostí dané doby. V neposlední řadě bylo nahlédnuto do dobového krajského tisku, do novin Jiskra. Výše popsané fondy a jednotlivosti jsou uloženy ve Státním okresním archivu Jihlava.

Fond jednotného národního výboru v současné době prochází reinventarizací, která prozatím není dokončena. Jedná se o fond, který je zároveň převáděn do elektronického systému ELZA (systém pro elektronické zpracování archiválií).

Dle prozatím oficiálně dostupných informací na stránkách ministerstva vnitra má fond 65,13 běžných metrů (bm) zpracováno a inventarizováno, dále 50,94 bm nezpracováno.¹³ To se však může v současné době lišit díky již zmiňované reinventarizaci. Na zpřístupnění fondu se v předchozích letech podíleli:

- A. ŠIMKA, *Jednotný národní výbor v Jihlavě (1924)1949–1954(1955)*. Inventář, 1963, s. 115, ev.č. 19.
- V. KOZLOVÁ V, *Jednotný národní výbor Jihlava, Trestní spisy 1950–1953*. Rejstřík, 1975, s. 70, ev.č. 20.
- V. SVĚŘÁK – L. VILÍMEK L, *Jednotný národní výbor Jihlava, (1945) 1949–1954 (1958)*. Dílčí inventář, 1998, s. 24, ev.č. 987.

Tyto inventáře jsou již pro vyhledávání ve fondu neplatné. Nyní fond reinventarizuje a přepisuje do ELZY archivář Mgr. Jiří Jelínek. Část fondu JNV Jihlava, ze které je v práci čerpáno, je do tohoto systému již zanesena. Avšak vzhledem k tomu, že reinventarizace fondu není kompletní a jeho evidence není schválena, tak není možné uvádět přesná referenční označení (ta mají v systému ELZA nahradit stávající inventární čísla). Po konzultaci s vedoucím práce panem Mgr. Jindřichem Koldou, Ph.D. a archivářem Mgr. Jiřím Jelínkem je v práci použita mírně upravená citace, kterou mi doporučil pan Mgr. Jelínek.

¹³ Dostupné na: <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/VysledkyHLEDANI.aspx?stranka=1&id=22610201021#22610201021> (24. 6. 2022)

Příklad citace: Státní okresní archiv Jihlava (SOkA) Jihlava, fond Jednotného národního výboru (JNV) Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, karton 104, neuspořádáno, Přestupkový spis č. 82/53.

K obecnějším informacím a pro lepší představu o obsahu fondu bylo využito starých inventářů, dle kterých sice již nelze ve fondu bádát, ale úvod prostudovaného inventáře¹⁴ je dostačující pro přehled obsahu fondu. Agenda fondu je v současném stavu rozdělena podle jednotlivých referátů uvnitř dělených na další složky.

Jak již bylo zmíněno práce využívá agendu III. referátu (bezpečnostního) JNV. V tomto referátu je obsažena trestní a přestupková agenda a jsou zde uloženy přestupkové spisy, které řešila trestní komise JNV. Mezi nimi se nachází i spisy perzekuovaných zemědělců. Kromě vybraných spisů bylo využito i útržkově dochované všeobecné agendy tohoto referátu, pro lepší pochopení funkce daného referátu a řízení trestní komise. Vybrané spisy byly vyhodnoceny především na základě výše pokuty poznamenané v *rejstříku přestupků 1950–1954* JNV Jihlava. Pro tuto práci bylo využito ve vymezeném období let 1950–1953 přes dvacet přestupkových spisů týkajících se problematiky neplnění dodávek v zemědělské oblasti a následné perzekuce z obcí v okolí Jihlavy: Aronolec, Hojkov, Hosov, Kamenice, Kozlov, Uhřínovice, Panská Lhota, Velký Beranov a Řehořov.

¹⁴ A. ŠIMKA, Jednotný národní výbor v Jihlavě (1924)1949–1954(1955). Inventář, 1963, s. 115, ev.č. 19.

2. Historická východiska

Tato kapitola je věnována především historickému kontextu, který těsně předcházela změně režimu a následné kolektivizaci venkova. Nebude zde zmíněn kompletní vývoj selského stavu, ten je popsán např. v knize Karla Jecha.¹⁵ Pro potřeby práce a uvedení do kontextu je problematika řešena od počátku 20. století.

Toto století bylo v mnoha ohledech divoké. Dvacáté století je spojeno s počátky družstevního hnutí¹⁶ a dalšího technického pokroku v podobě traktorů, kombajnů či samovazačů a umělých hnojiv,¹⁷ ale také s hospodářskými krizemi, válkami a jejich dopady na život na venkově. Téměř pro každou obec je typický pomníček s upomínkou na padlé otce a syny za první světové války.

Venkov za první republiky politicky spadal pod vliv Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, zkráceně agrární stranu. Tato strana měla za první republiky velmi silný vliv ve vysoké politice, kde působil předseda agrárníků Antonín Švehla. Díky prosazení první pozemkové reformy měla agrární strana velký vliv na život vesnice. Reforma měla zajistit rozdělení velkostatků do soukromého držení mešním rolníkům (hranice byla stanovena do 150 ha¹⁸). Strana razila heslo „Venkov jedna rodina“,¹⁹ jednalo se o nalezení přijatelné politiky jak pro velké sedláky, tak pro malorolníky. V meziválečném období rostl obecně počet různých spolků. I agrární strana měla své noviny a vlastní spolky, u agrárníků se jednalo o spolek selských bandérií (selské jízdy), celým názvem Ústředí Selských jízd.²⁰

¹⁵ Karel JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

¹⁶ Zemědělská výrobní družstva pozvolna vznikala od poloviny 19. století. U nás se rozvinula na přelomu století 19. a 20. Plný rozmach proběhl za první republiky, kdy bylo družstevnictví chápáno, jako jedna ze zábran odchodu zemědělců za prací do měst (do průmyslu). Byť toto tradiční družstevnictví nemohlo konkurovat soukromému podnikání, i tak existovalo a příslušníci si vypomáhali mezi sebou. Půda se v této době neodevzdávala do společného držení, to je až výdobytek kolektivizace a jednotných zemědělských družstev. Lubomír SLEZÁK, *Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví* in *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Sborník příspěvků konference konané ve dnech 15. 16. května 2002*, věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám, Uherské Hradiště 2002, s. 11.

¹⁷ Petr BLAŽEK, Karel JECH, Michal KUBÁLEK a kol., *Akce „K“: Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty*, Praha 2022, s. 27.

¹⁸ Klára ŠPETÍKOVÁ, *Pozemková reforma jako předmět teorie veřejné volby. Případ Československa*, Diplomová práce, Brno 2020, s. 65. Dostupné na:

https://is.muni.cz/th/svfuv/Diplomova_prace_Spetikova.pdf (7. 6. 2022)

¹⁹ K. JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 34.

²⁰ Selské jízdy se orientovaly na výchovu mládeže a zdokonalení jezdeckého umu. Lze tento spolek považovat i za výchovný spolek dalších agrárníků. Historii a poválečný osud selských jízd popisuje Zdeněk JIRÁSEK, *Nechanická aféra 1947*, Hradec Králové 1992.

Demokratické svobody první republiky zapříčinily nejen rozvoj osobních svobod a možnosti se realizovat snad ve všem, ale bohužel si v tomto systému našly cestu i různé politicky vyhraněné ideologické proudy. Tyto ideologické proudy měly negativní a trůfám si říct, že i tragický dopad nejen na republiku samotnou, ale i na občany včetně zemědělců, kteří na to doplatili jak za druhé světové války, tak i po únorovém převratu roku 1948. Jednou ze vzniklých politických stran antisemitského nastavení byla roku 1921 i Komunistická strana Československa (KSČ), která vznikla odštěpením od Československé sociálně demokratické strany dělnické.²¹ KSČ přišla s ideologií rovné společnosti.

KSČ svou pozornost za první republiky zaměřovala především na dělnictvo. Zemědělci a venkov byli silně orientováni na agrární stranu, kterou se komunisté po roce 1926 snažili narušit silnou propagandou toho, že agráři venkov vykořisťují.²² Převahu na venkově získala však KSČ až po roce 1945, kdy byla agrární strana zakázána Košickým vládním programem (viz kapitola Nástup komunistů k moci). Ve 30. letech sice agrese KSČ vůči selskému stavu nebyla patrná, nicméně zárodky budoucího postavení vesnického obyvatelstva proti sobě lze jistě najít ve snahách zdanit velké statkáře a podporovat maloročníky.

Velkým problémem meziválečného Československa bylo jisté „*agrární přelidnění*“²³ v oblasti venkova, což působilo nedostatek prostředků pro obyvatelstvo podnikající v zemědělství. Mnohé tyto agrární (a vedle toho samozřejmě i průmyslové) krize vzbuzovaly u obyvatelstva popuzení a nepochopení, proč s tím stát něco účinného neudělá. A tohoto logicky využila politická a nacionální hnutí z nichž nejsilnější bylo ono nacistické, které vyústilo po Mnichovské dohodě k odstoupení Sudet a vzniku protektorátu Čechy a Morava a Slovenského fašistického státu. Protektorát měl mnoho vnitřních problémů. Za aktivního spoluvníka lze označit i „*zfanatizované zemědělce německé národnosti z jejichž řad se rekrutovali nejaktivnější vykonavatelé nacistické zlovůle.*“²⁴

²¹Petr KOLAŘÍK, *Komunistická strana Československa a parlamentní volby v roce 1925*, Diplomová práce, České Budějovice 2020, s. 28. Dostupné na: https://theses.cz/id/p6nxx8/Komunisticka_strana_Ceskoslovenska_a_parlamentni_volby_v_.pdf (7. 6. 2020)

²² *Tamtéž*, s. 84.

²³ K. JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 27.

²⁴ *Tamtéž*, s. 28.

2.1. Zemědělství v Československé republice

Na počátku 20. století byla půda převážně rozdělena mezi malé a nesoběstačné zemědělce.²⁵ K nejpočetnějším hospodářstvím patřila ta s výměrou do 2 ha, takovýchto hospodářství se na území Československé republiky (ČSR) nacházelo skoro 50 %. Tato hospodářství nestačila na uživení rodiny, pracovaly na nich hlavně ženy a děti. Byla to spíše hospodářství tzv. kovozezemědělců,²⁶ kteří je měli spíše na přilepšenou, ale zaměstnaní byli jinde. Nejčastěji v průmyslu.

Maloroľnických hospodářství bylo 25 % z obdělávané půdy od 2 ha do 5 ha. Tato hospodářství byla také nesoběstačná a převažovala opět práce žen a dětí, ale byla aspoň z části mechanizovaná na rozdíl od hospodářství s výměrou do 2 ha. Často zemědělci nepracovali pouze na své vlastní půdě, ale na půdě připachtované.²⁷ Hlad po vlastním držení půdy byl velmi silný.

Mezi střední rolníky se řadili ti, co měli kolem 10 ha půdy, ale velmi záleželo na úrodnosti dané oblasti. Používalo se zde již i námezdní síly a nechyběla často ani technická vybavenost.

Sedláky byli rolníci s výměrou půdy do 20 ha. Ti, co měli nad 20 ha zhruba do 50 ha půdy, patřili mezi velké sedláky. Tyto dvě skupiny byli již bohatší. Měli velkou technickou vybavenost a námezdní sílu. Velcí sedláci dokonce většinu své půdy opravdu vlastnili, ale i zde jsou procenta půdy, kterou si pronajímali (připachtovávali).²⁸

Mezi opravdové sedláky, u kterých fungovalo kapitalistické podnikání, lze zařadit osoby držící půdu od 50 ha do 100 ha. Měli zaměstnance, kteří řídili chod těchto hospodářství, v ČSR jich však nebylo ani jedno celé procento. Podobně na tom byly

²⁵ Z. HRABA, *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004...*, s. 14–18.

²⁶ Kovozezemědělec či kovorolník byla osoba zaměstnaná mimo zemědělství. Nejčastěji se jednalo o dělníka, který pracoval v továrně a polnosti byly pouze jeho doplňkovým zaměstnáním. Činili tak často z důvodu, že pole na obživu rodiny nestačila. Snahou prvorepublikové pozemkové reformy bylo snížit počet těchto kovozezemědělců a přetvořit je v maloroľníky. Kovorolníci nebyli žádáni, jelikož obě zaměstnání vykonávali neúplně. Naopak pro komunisty byl kovozezemědělec dokonalou vizí a při kolektivizaci se jich hojně využívalo. Pavel BOŠTÍK, *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, Praha 2020, s. 105–114.

²⁷ Pachtování znamená pronajmutí půdy na základě smlouvy (pachtu), tuto půdu nebylo možné odkoupit. Většinou ji nabízeli velkostatky či velcí zemědělci těm menším.

²⁸ Právě tyto dvě skupiny se po únorovém převratu roku 1948 staly nepřitelem lidu a na počátku 50. let byly likvidovány. Níže zmínění opravdoví sedláci v době započetí perzekuce již prakticky neexistovali, jelikož bylo schváleno držení soukromé půdy do 50 ha. Velkostatky v 50. letech také buď nebyly nebo rovnou propadly státu.

velkostatky (100–500 ha), které sice byly kapitalistickými podniky, ale také jich nebylo ani jedno procento.²⁹ Od těchto velkostatků se dala propachtovat půda na obdělávání, ale nedala se odkoupit, proto hlad po půdě narůstal a vyústil v pozemkovou reformu (1919–1938).

Pozemková reforma měla rozdělit obrovské latifundie³⁰ a umožnit odkoupení půdy sedláky a menšími rolníky. V pozemkové reformě bylo v součtu zabráno kolem 30 % veškeré půdy.³¹ Jednalo se hlavně o půdu velkostatků a šlechtickou půdu. Toto procento není zanedbatelné a silně zasáhlo do vlastnických vztahů, které v našich dějinách neměly obdobu. Nicméně i tak ve 30. letech mnoha hospodářstvím nad 100 ha patřilo stále 15 % půdy.³²

Fenoménem pozemkové reformy se staly tzv. zbytkové statky. Dle plánů tyto statky měly vznikat „z půdy a budov, které zbudou po uspokojení kvalifikovaných uchazečů z řad drobných zemědělců a bezzemků“.³³ Tyto statky ale nakonec vznikaly přednostně z nejlepší půdy, a proto průměrní kvalifikovaní uchazeči a bezzemci nakonec dostali kolem jednoho hektaru půdy, což jejich situaci moc nezměnilo. Dokonce většina bezzemků se ani držitelé půdy nestala. Největší změnu pozemková reforma učinila v kategorii malých rolníků, zejména pak u již zmiňovaných kovorolníků (kovozezemělců). Početnost této skupiny se rozrostla. Dále se zvětšil počet středních zemědělců.³⁴

Jak bylo nastíněno výše, hlavní vliv na venkov měli agrárníci. Jejich obliba a podpora zemědělci byla znatelná. Vše však změnila událost po roce 1938, kdy strana ztratila přízeň většiny obyvatelstva, jelikož politicky rezignovala před Mnichovem. Předseda

²⁹ Z. HRABA, *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004...*, s. 17.

³⁰ Latifundie neboli velkostatky, které má v držení jedna osoba (jedna rodina), ve vlastnictví je velké množství nemovitostí a pozemků k obdělávání. Často to byly velkostatky šlechtických rodů.

³¹ Z. HRABA, *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004...*, s. 22.

³² Dopady pozemkové reformy a problematiku 20. a 30. let 20. století z pohledu sociálního popisuje např. tehdejší autor JUDr. Alfred M. Mayer. Vysvětluje, že stávající způsob hospodaření byl neudržitelný, jelikož na polnostech pracovaly právě i ženy, ale se změnou sociálního postavení mnoho žen utíkalo za lepší prací do měst, což dle něj působilo degradaci selského stavu, protože na venkově zůstávaly mentálně i tělesně slabší ženy. Rozbití latifundií dle něj pozvedlo malé zemědělce a osamostatnilo chod vesnic, byť větší statky zůstaly stále v držení rodin příslušející k bývalým šlechtickým rodům, a to za první republiky bylo viděno, jako špatné nicméně těžko řešitelné. Alfred Maria MAYER, *K sociálnímu vývoji našeho venkova*, Praha 1930.

³³ *Tamtéž*, s. 23, informace je převzata od J. Suchánka, který ji zmiňuje ve své knize *Právní regulace združstevňování československého zemědělství*.

³⁴ *Tamtéž*, s. 23.

strany Rudolf Beran, a tím i strana samotná, se vzdala svého postavení, a dokonce poskytla své členy pro spolupráci s nacistickými okupanty. V tomto bodě si strana vykopala hrob.³⁵ Toto rozhodnutí je jistě jedním z důvodů, proč se po válce setkal zákaz jejího obnovení s pozitivním ohlasem, což ve výsledku jistě napomohlo k cestě ke kolektivizaci.

2.2. Nacistická totalita v protektorátu

Održené pohraničí a s ním zabavená zemědělská půda byla využita pro zásobování velkoněmeckého hospodářství, které se připravovalo k vedení celoevropského konfliktu. Po okupaci 15. března 1939 bylo obsazeno pro stejné účely i mnoho vnitrozemských hospodářství.

Mezi další zabranou půdu patřily pozemky šlechty a Židů. Toto vše v mnoha obměnách probíhalo i na Jihlavsku, kde byla vysoká koncentrace Němců. S rozdílem tohoto, že z oblasti Jihlavska nebylo odsunuto české obyvatelstvo a po celou válku zde žili Češi a Němci vedle sebe, podobně jako ve zbytku vnitrozemí, byť mnoho Němců doufalo, že tzv. jihlavský jazykový ostrov³⁶ bude připojen ke třetí říši³⁷. To se však nikdy neuskutečnilo, a tak byly Němci obsazovány úřady a nemovitosti po Židech a Čechách. Toto vše se mohlo v jisté míře podepsat na poválečných taženích proti kolaborantům, kteří byli hledáni i mezi soukromými zemědělci.

Co se týče zemědělství za protektorátu, došlo k redukci tradičních družstev, která byla nahrazena čtyřmi družstevními svazy.³⁸ Úkolem těchto svazů byla kontrola výrobců i obchodníků. Každý rolník měl pevně stanovené dodávky,³⁹ které musel odevzdat, ponechat si mohl pouze suroviny nutné pro krmení a péči o dobytek a tzv. samozásobitelskou dávku (suroviny pro rodinu). Volný prodej neexistoval, byl zakázán

³⁵ K. JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 34.

³⁶ Jedná se o okolí města Jihlavy, kde byla silní německá jazyková enkláva. Ostrov měl protáhlý tvar, na severu sahal po Německý Brod (dnes Havlíčkův Brod), na jihu po obec Otín. Měl 42 km ze severu na jih a 16 km ze západu na východ, této problematice se věnuje Jan GÖTH ve své bakalářské práci *Jihlavský jazykový ostrov – odsun Němců a dosídlení území pro druhé světové válce*, Bakalářská práce, Brno 2020, s. 12. Dostupné na: https://is.muni.cz/th/j8ma6/Goth_BP_2020.pdf (2. 6. 2022)

³⁷ Renata PÍSKOVÁ a kol., *Jihlava*, Praha 2009, s. 549.

³⁸ L. SLEZÁK, *Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví*, s. 11.

³⁹ Tyto dodávky však s rozdílem pozdějších, komunistických, neměli hospodáře zlikvidovat. Hospodář sice musel odevzdat velkou část surovin, ale většinou to na velmi skromné vyžití stačilo. Byly to dodávky, které bylo, byť s obtížemi, možné splnit.

pod hrozbou sankcí.⁴⁰ Ovšem i přes veškeré sankce a přísnou kontrolu surovin, probíhala na vesnicích pomoc mezi sousedy. Je velmi pravděpodobné, že vztahy na vesnici mezi národnostmi byly mnohem méně nenávislné než ve městech. Nicméně následná touha českého národa po pomstě se dostala i do nejdlejších koutů naší země.

2.3. Poválečné období

Po válce na území celého tehdejšího Československa, které se vrátilo téměř do původních hranic, probíhal odsun Německého obyvatelstva, který byl schválen Postupimskou konferencí a řešen byl již před ukončením války v Košickém vládním programu. Odsunu se měly dotýkat také některé prezidentské dekrety, nejčastěji v podobě potrestání zrádců či konfiskaci majetku.⁴¹ Opuštěné usedlosti mělo obsadit české obyvatelstvo, kterým tuto možnost pod několika podmínkami umožnila Osidlovací komise a Národní pozemkový fond. Dle dekretu č. 5/1945 Sb. bylo u přidělených pozemků i polností silně omezeno vlastnické právo. Majetek v podstatě spadl pod stát.⁴² Později došlo k většímu rozvázání vlastnického práva, ale i tak se soukromý vlastník musel zavázat k tomu, že majetek bude zvelebovat, nenechá jej pustnout a veškeré přepsání majetku bude pod drobnohledem. Zajímavostí je, že na „Přídělovém listu“⁴³ z roku 1947 byl jako jeden z požadavků vést zemědělské majetky do družstev. Jelikož byl tento dokument vydán již Gottwaldovou vládou (po roce 1946), lze v tom spatřovat předzvěst zespolečňování zemědělství.

Na Jihlavsku se nacházely vesnice, které byly čistě či z části české. Jednalo se především o obce, které byly za hranicí tzv. jihlavského jazykového ostrova. V těchto obcích probíhala pozdější kolektivizace často velmi násilně.⁴⁴ Samotná Jihlava a její okolí⁴⁵ byly převážně německé a zde tedy zcela logicky došlo k obměně obyvatelstva. V nejbližších oblastech přiléhajících k samotnému městu se nacházelo pouze několik samot, které patřily německým rodinám, a ty byly přiděleny českému obyvatelstvu

⁴⁰ L. SLEZÁK, *Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví*, s. 11.

⁴¹ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, s. 580.

⁴² Jan KUKLÍK, Daniela NĚMEČKOVÁ, *Majetkové změny v ČSR v letech 1945–1948, Paměť a dějiny* 1, 2017, s. 5.

⁴³ *Ministerstvo zemědělství – Národní pozemkový fond přídělový list*, 1947, dokument v soukromém vlastnictví.

⁴⁴ Což se týká i vybraných obcí.

⁴⁵ Tj. jihlavský jazykový ostrov

i s přilehlými pozemky.⁴⁶ V pozdější době i tyto přidělené statky prošly zábořem půdy. Nejčastěji z důvodu výstavby sídlišť či hřišť. Tento zábor probíhal s největší pravděpodobností poměrně klidně. Majitelé často pracovali ve městě (lze je považovat za ony kovozezemědělce) a hospodářství měli na přilepšenou. Za pozemky také dostali peněžitou kompenzaci, byť velmi směšnou. Vlastníkům těchto nemovitostí často zůstaly zahrady, kde si vytvořili malinké hospodářství pro své potřeby, tzv. záhumenky.⁴⁷ Vzdálenější statky v přilehlých obcích s většími polnostmi však byly nuceny ke vstupu do JZD stejně jako zbylá hospodářství.

Na vesnicích se v mezidobí let 1945 a 1948 začala řešit pozemková reforma první republiky a její revize,⁴⁸ s čímž úzce souvisí volání „prostého“ venkovského obyvatelstva po nové pozemkové reformě, která by zrušila soukromé držení hospodářství nad 50 ha.⁴⁹ To znamená, že měly být zabaveny pozemky, které tuto výměru překračovaly, hospodáři tedy oněch 50 ha zůstalo v držení. Zabavená půda měla propadnout státu a zajistit scelenější hospodářství např. v podobě vytváření horských pastevních družstev či různých druhů státního hospodářství např. státních statků.

Po volbách 1946 komunisté také pomalu začali s propagandou proti velkým sedlákům, které se v některých případech nebáli označit za kolaboranty s nacisty. Nejspíše se jednalo o další tah, jak u maloročníků vzbudit touhu po likvidaci velkých zemědělců. Toto je však velmi choulostivá situace a zůstává otázkou kolik na kolaboraci bylo pravdy. Za spolupráci s nacisty se později totiž, dle probádaných pramenů, považovalo jen vzorné plnění válečných dodávek. Toto jednání snad není ani možné označit za spolupráci, spíše za snahu o přežití a zabezpečení minima pro rodinu.

⁴⁶ Nemovitost si Čech sice zakoupil, ale velmi často na dům čekal a nedostal na výběr, který dům si koupit. S koupí souvisely i určité závazky od povinnosti udržovat nemovitost po povinnost přestavby domu na více bytů. Všechno tohle bylo pod drobnohledem Osídlovací komise, která po určitou dobu směla dokonce na pozemek samovolně a svobodně vstupovat.

⁴⁷ Jedná se o pozemky, které zůstaly v soukromém držení. Měly malou výměru a smělo se na nich svobodně hospodařit. Záhumenky za dob kolektivizace sloužily i členům JZD k pojištění užití rodiny, jelikož se často stávalo, že JZD nebyla schopná vyprodukovat dostatek potravin. Po celou dobu kolektivizace se také bojovalo proti velkým výměrám záhumenků, aby neodváděly družstevníky i ostatní od jejich hlavního zaměstnání. Tomuto tématu se věnuje například i P. BOŠTÍK, *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, s. 139–144.

⁴⁸ Tato reforma v meziválečném období nedokázala přeorganizovat celé území. Přes 2 miliony hektarů zůstávalo nedotčeno. Toto tvrzení zmiňuje i soudobý autor A. M. Mayer ve svém shrnutí 20. let 20. století *K sociálnímu vývoji našeho venkova* i aktuálnější autor Karel Jech v knize *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 33.

⁴⁹ K. JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 43.

3. Nástup komunistů k moci

Tzv. vítěznému 25. únoru 1948 předcházelo několik podstatných událostí, které se odehrály v prvních třech letech poválečného období často označovaného jako období třetí republiky, a které zvěstovaly budoucí omezování a odbourávání demokratických principů.

Vzhledem k tomu, že po osvobození nebylo možné znovu sestavit parlament z roku 1935, bylo nutné vymyslet kompromis na přechodnou dobu. Tak vzniklo Prozatímní Národní shromáždění o 300 členech. „*Stalo se tak na základě ústavního prezidentského dekretu č. 18/1944 formou tzv. delegačních voleb.*“⁵⁰

Traumata z prvorepublikové politiky vedoucí k tragédii Mnichova vyústila v přesvědčení většiny, že nekonečné množství politických stran není pro republiku vhodné.⁵¹ Nutno však dodat, že většina Čechů i Slováků si uvědomovala, že bez politických stran nemůže existovat parlamentní demokracie. Myšlenka Národní fronty, kde by byl omezený počet stran a opozice neměla existovat, byla nicméně vítaná. Problémem však bylo, že kromě fašistických stran došlo k zákazu i jiných politických stran, které mezi válkami suverénně vítězily ve volbách.

10. dubna 1945 do ČSR „*přiletěla vláda Národní fronty ustanovená v Košicích*“,⁵² kde byla vyhlášena již 5. dubna 1945. Spolu s ní byl vyhlášen výrazně levicově zaměřený Košický vládní program. Díky tomu se Československo po konci druhé světové války ocitlo ve východním bloku, kde byla politika silně orientovaná na Sovětský svaz (SSSR) pod nadvládou komunistické strany. Směřování k Moskvě silně prosazovali čeští komunisté, kteří se vrátili z moskevského exilu. Ostatně v Moskvě byl předložen návrh Košického programu. Díky němu bylo např. zakázáno několik politických stran, mezi něž se řadila i již zmíněná strana agrární. „*Košický vládní program nepovolení jejich činnosti zcela nekorektně zdůvodňoval tím, že ,se tak těžce provinily na zájmech národa a republiky‘.*“⁵³

⁵⁰ J. PERNES, *Československo mezi válkou a komunistickou totalitou (1945–1948)*, s. 4. Dostupné na: <https://www.skola-chrast.net/userFiles/tridy1920/9b/csr-1945-1948.pdf> (29. 5. 2022).

⁵¹ *Tamtéž*, s. 2.

⁵² Jaroslav VACULÍK, František ČAPKA, *Nástin českých dějin 20. století*, Brno 1999, s. 99.

⁵³ J. PERNES, *Československo mezi válkou a komunistickou totalitou (1945–1948)*, s. 2. Dostupné na: <https://www.skola-chrast.net/userFiles/tridy1920/9b/csr-1945-1948.pdf> (29. 5. 2022)

Košický vládní program od chvíle svého schválení dne 23. března 1945 a následného jednání v Košicích 5. dubna 1945 prakticky vytyčil cestu k tzv. vítěznému únoru 1948. Jeho implementaci na celostátní i lokálních úrovních zajišťoval nový politicko-správní systém reprezentovaný v politické rovině Národní frontou (NF), v rovině administrativní pak národními výbory (NV). V NV opět převažovali komunisté. Mohli se mimo jiné opřít o svou aktivní odbojovou roli zvláště v závěrečných fázích války, kdy působili v zatím nelegálních národních výborech, které byly později uznány za legální a prozatímní řešení.⁵⁴ Díky své aktivitě, partyzánství, slibům rovnosti a spokojenosti všech, komunisté záhy figurovali na postech v Osidlovacích komisích a v Národním pozemkovém fondu.⁵⁵

Nekomunistické strany v rámci NF komunistům samy přenechávaly důležitá ministerstva.⁵⁶ Mezi ně patřilo ministerstvo vnitra (Václav Nosek), ministerstvo zemědělství (Július Ďuriš) a nově zřízené ministerstvo informací (Václav Kopecký), které mělo dohled nad tiskem a rozhlasem, což umožňovalo KSČ vést kampaně proti členům bývalé agrární strany a touto cestou je pomalu a jistě zbavit vlivu. Společným zájmem NF bylo mj. zabránit vzniku nové (zemědělské) strany.⁵⁷ Vidinou i pro demokratičtější strany NF byli volní voliči bývalých agrárníků, mezi něž zdaleka nepatřily pouze venkovské elity. Kampaň za sociální spravedlnost pro obyvatele venkova je také jeden z důvodů, proč při volbách roku 1946 venkov silně napomohl komunistům k vzestupu.

Po demisi dvanácti ministrů tří demokratických stran 20. února 1948,⁵⁸ již skoro nic nebránilo v cestě ke komunistickému převratu v ČSR. Stalo se tak 25. února 1948. Po upadnutí euforie začalo pomalu docházet k útlaku obyvatelstva a zbavování se nepohodlných osob. Vše však probíhalo velmi pozvolna a zdánlivě legitimní cestou, aby komunistická strana nepřišla o získanou náklonnost obyvatelstva. Pravou tvář začal ukazovat režim definitivně zhruba až o dva roky později na počátku 50. let, kdy se rozběhlo hledání nepřátel lidu naplno a oficiálně. Vše probíhalo pod silnou propagandou.

⁵⁴ Nedošlo k řádnému zvolení členů NV, osoby sem byly dosazeny. Velmi podobně probíhal i vznik Prozatímního národního shromáždění.

⁵⁵ Osidlovací komise a Národní pozemkový fond byly instituce, které měly na strasti přidělení konfiskovaného majetku po Němcích českému obyvatelstvu. V jejich kompetenci bylo stanovit podmínky, jak daný objekt vylepšit atp. Tyto úřady bylo bezpochyby dobré držet pro získání si náklonnosti, oblíbenosti strany a pocitu vděčnosti u obyvatelstva.

⁵⁶ Ivan ŠEDIVÝ, Jan NĚMEČEK, Jiří KOCIAN, Oldřich TŮMA (eds.), *Únor 1948 v Československu. Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Praha 2011, s. 51.

⁵⁷ I. ŠEDIVÝ, J. NĚMEČEK, J. KOCIAN, O. TŮMA (eds.), *Únor 1948 v Československu...*, s. 51.

⁵⁸ Václav VEBER, *Jak to bylo s demisemi v únoru 1948*, Paměti a dějiny 1. 2009, s. 2.

Cílem bylo v lidech potlačit jakékoliv snažení o odpor. K tomu velmi silně napomohly zinscenované monstrprocesy a jejich propaganda. V tehdejší Jihlavském kraji proběhlo také několik procesů. Mezi nejznámější a nejvíce komentované tehdejší tiskem patřily: „případ Babice“,⁵⁹ kde stanuli před soudem i velcí zemědělci a „Číhošťský zázrak“⁶⁰. Paranoidní pocit, že je uvnitř státu nepřítel, přesáhl takové meze, že komunisté začali na popud z Moskvy hledat nepřátele i ve svých řadách. V první třetině 50. let došlo k několika procesům s funkcionáři strany např. proces Slánský.

Hlavním trnem v oku KSČ byli vzdělanci, lidé, kteří byli za války na západě (českoslovenští piloti ve službách RAF), církve, soukromí majitelé. Nejen do poslední kategorie spadali i zemědělci. Nebylo žádoucí, aby v „nové“ republice byli lidé, kteří vlastní obrovské polnosti, to se vylučovalo s ideologií komunismu. Velcí zemědělci byli od 50. let označováni za osoby charakteru „*vykořisťovatelského*“⁶¹ (viz níže).

⁵⁹ Podrobnější popis události poskytuje K. JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 103–110. Nebo dostupné online <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-ch-textu/pripad-babice/> (14. 6. 2022)

⁶⁰ Podrobněji o životě pátera Josefa Toufara a kauze Číhošťského zázraku lze nalézt například v knize Miloše DOLEŽALA, *Jako bychom zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*, Pelhřimov 2012.

⁶¹ Karel ZEMAN, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR od roku 1918 do současné doby*, Praha 2013, s. 94.

4. Kolektivizace československého zemědělství

Samotnými komunisty byla kolektivizace nazývána jako akt združstevňování.⁶² To však neznamená násilné tvoření nesmyslně velkých družstev a konfiskaci majetku nepoddajných či nežádoucích osob vrcholící např. vystěhováním celé rodiny obviněného. Združstevňování znamená, že vznikají samostatné a samosprávné organizace pracující v podmínkách tržního hospodářství. Družstva hospodaří nikoliv pouze vyrábějí, tento model lze spatřit v družstvech první republiky.⁶³ Kolektivizaci v československém pojetí tedy lze dle Jany Burešové spíše označit jako „*restrukturaci zemědělství*“⁶⁴ s výsledkem kolektivních a prodělečných družstev. Proces kolektivizace je typickým projevem systému centrálně „*administrativního řízení státu*“.⁶⁵

Kolektivizace byla vyhlášena v květnu 1949 IX. sjezdem KSČ a trvala hluboko do 50. let 20. století. Vyhlášení předcházely přípravy a schválení zákona o jednotných zemědělských družstvech (JZD) 23. 2. 1949.⁶⁶ Cílem byla socializace vesnice a vymýcení soukromého držení půdy. Rolník se měl stát prakticky státním zaměstnancem.⁶⁷ Roku 1952–1953 dosáhla první etapa kolektivizace nejvyšší intenzity, odtud také pochází nejvíce perzekuovaných osob. „*Po Zápotockého kritice násilné kolektivizace v létě 1953, ve které mimo jiné slíbil, že se nikomu nebude bránit, pokud bude chtít z JZD vystoupit došlo skutečně k hromadnému vystupování z družstev*“.⁶⁸ Po celý následující rok 1954 rolníci z družstev vystupují, je to období pauzy mezi etapami kolektivizace. Teprve roku 1955 započalo další období vstupů do JZD, a tím i druhá etapa kolektivizace. Tentokrát však ne pod tak násilným nátlakem, hospodaři do JZD vstupovali spíše z důvodu totálního vyčerpání. Druhá etapa trvala zhruba do konce 60. let.

⁶² P. BLAŽEK – K. JECH, a kol., *Akce „K“* ..., s. 19.

⁶³ *Tamtéž*, *tatáž*.

⁶⁴ *Tamtéž*, *tatáž*.

⁶⁵ *Tamtéž*, *tatáž*.

⁶⁶ Pavel ZVĚŘINA a Daniel RŮŽIČKA, *Kolektivizace. Komunistické uspořádání zemědělské výroby*, Dostupné na: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/kolektivizace.php> (2. 6. 2022)

⁶⁷ *Tamtéž*.

⁶⁸ *Tamtéž*.

4.1. Zemědělská politika KSČ před zahájením kolektivizace

Na počátku roku 1948 komunistická strana prozatím oficiálně nevystupuje s tzv. zespolečenštěním výroby a vlastnictví.⁶⁹ Jsou však urychleně schváleny Ďurišovy zákony a ně navazující Hradecký program,⁷⁰ který přednesl ministr zemědělství Július Ďuriš již v dubnu roku 1947 v Hradci Králové tisícovce zemědělců a NF. V této době byli komunisté ještě na tenkém ledě. Chtěli však stanovit horní hranici vlastnictví půdy. Nakonec byla zvolena hranice 50 ha (zmíněná již v Hradeckém programu), která se stala kompromisem mezi představou funkcionářů a většími zemědělci (sedláky).

Hranice 50 ha byla pevně stanovena ústavou z 9. května roku 1948.⁷¹ Začaly se vynořovat obavy, že v Československu budou vznikat kolchozy ruského typu.⁷² Někteří jedinci totiž měli v paměti novinové články ze 30. let o kolchozech. Komunistická strana se situaci snažila uklidnit. Dokonce sám Klement Gottwald v říjnu 1948 lidem ve svých projevech slibuje, že se nic takového u nás dít nebude, že kolchozy jsou nesmyslná věc a sedlák zůstane svobodným majitelem půdy. Ti, co tvrdí opak, jsou záškodníci a rozvratníci, proti kterým strana bojuje.⁷³ Čeští komunisté se ale nakonec museli podrobit tlaku a směrnicím ze Sovětského svazu na socializaci vesnice a zbavení jí soukromníků. Nedlouho poté začalo docházet ke snahám urychlení procesu kolektivizace a s tím spojené perzekuce velkých sedláků. Nedošlo tedy na sliby KSČ, že socializace vesnice bude v ČSR probíhat vlastní cestou, návrhy na rozvoj družstevnictví z roku 1948, které byly podporovány dokonce i ostatními stranami NF, nebyly naplněny.⁷⁴

Pozvolna začalo docházet k zabavování strojní techniky velkým zemědělcům ve prospěch státních traktorových stanic (STS), které měly později techniku propůjčovat maloročníkům. Byť se počet zabavené techniky pohyboval v desítkách tisíc, tak zaměstnanci STS mnoho strojů zničili či rozebrali na náhradní díly. Funkcionářům to nejspíše nikterak nevadilo, jelikož STS se měly stát hlavně jedním z prvních kroků

⁶⁹ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“ ...*, s. 27.

⁷⁰ Hradecký program ani jeho starší předchůdce Nitranský program nemluví přímo o kolektivizaci (r. 1947). To prozatím bylo nemyslitelné. Kromě vykoupení a parcelace půdy nad 50 ha hlavně řešil pomoc rolníkům při zvyšování produktivity práce, zlepšení života na vesnici či revize pozemkové reformy první republiky. http://www.totalita.cz/vysvetlivky/prg_hradec.php (1. 6. 2022)

⁷¹ Ústava 9. května, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-150> (2.6. 2022)

⁷² Forma kolektivního zemědělství v SSSR, název pochází ze zkratky ruských slov, v překladu znamenajících kolektivní hospodaření. U nás období kolchozů spatřovat v JZD.

⁷³ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“ ...*, s. 27.

⁷⁴ Tamtéž, *tatáž*.

diskreditace velkých zemědělců. Nicméně ze „Zprávy VII. Odboru ministerstva zemědělství o omezování a zatlačování vesnických boháčů“⁷⁵ ze dne 27. ledna 1951 vyplývá, že výkup a zabavení mechanizačních strojů nešlo nikterak rychle. Jihlavsko je dokonce kritizováno, že výkupy provedlo pouze administrativně a stroje zůstaly na půdě původních majitelů. Z dochované agendy JNV jsou známy případy, kdy zabavení strojů probíhá až roku 1953, kdy již kolektivizace a perzekuce obyvatelstva byla v plném proudu (viz níže).

Při pozdějším propůjčování strojů na zemědělské práce často docházelo k tomu, že byl ve stanicích nedostatek techniky, tu přednostně dostávali menší zemědělci a na velké rolníky nic nezbylo. Logicky tedy nemohli splnit předepsané dodávky pro stát, protože platilo jednoduché pravidlo „malým ukládat méně, velkým více“.⁷⁶

11. listopadu 1948 K. Gottwald vytyčil úkoly: „Musíme na venkově fedrovat mezi zemědělci všechny druhy družstevnictví a zejména též družstva pro společnou výrobu, a postarat se za každou cenu, aby v těchto družstvech nerozhodoval venkovský boháč, nýbrž náš spojenec – drobný a střední rolník.“⁷⁷ Dalším krokem bylo vyřešit podobu a chod družstev, kam by oni rolníci měli vstupovat. Řešení vyústila ke schválení zákona o JZD, vzniku jednotných zemědělských družstev a uvedení kolektivizace do chodu.

⁷⁵ J. PŠENIČKOVÁ, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1951*, Praha 1999, s. 29.

⁷⁶ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“ ...*, s. 40.

⁷⁷ K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960 ...*, s. 147.

5. Jednotná zemědělská družstva

Se socializací venkova jsou neodmyslitelně spjata kromě státních traktorových stanic hlavně jednotná zemědělská družstva. JZD se stala základnou a východiskem procesu kolektivizace a socializace venkova.⁷⁸ Jejich vývoj probíhal podobně urychleně jako kolektivizace samotná. Zákon o JZD doprovázelo mnoho dalších ustanovení, která byla často doplňována a měněna za chodu.

Jednotné družstvo bylo chápáno jako hlavní nástroj v boji proti „vesnické buržoazii“.⁷⁹ Myšlenka jednotného družstva vznikla již v březnu 1948, mělo jít o sloučení dosavadních venkovských družstev výrobního, zvelebovacího a kulturního charakteru. Do družstva měly být zařazeny i konzumy, mlékárny, lihovary, cukrovary atd.⁸⁰ Myšlenka jednotných družstev však narazila na odpor vedoucích komunistů včetně K. Gottwalda. Jednalo se o příliš složitý subjekt, který by naopak cestu ke kolchozům komplikoval. Začala se tedy rozvíjet myšlenka JZD. Poprvé se označení JZD objevilo v rozhodnutí Hospodářské rady pro Ústřední výbor (ÚV) KSČ,⁸¹ která by v sobě spojovala pouze zemědělskou výrobu v dané oblasti. Do jednotných zemědělských družstev měla být včleněna stávající zemědělská družstva.

Ač JZD byla propagovaná jako družstva pomáhající zemědělcům v těžkých chvílích a usnadňující jim práci poskytnutím techniky, tak se ve skutečnosti „*JZD nikdy nestala prostředkem vzájemné solidarity a svépomoci, ale nástrojem třídního boje*“.⁸² JZD tedy nikdy neplnila pravou funkci družstva – neexistovala družstevní samospráva, členské podíly ani neplatila dobrovolnost vstupu, ač se to v zákoně píše. S příchodem JZD v roce 1949 začalo docházet k likvidaci tradičního rázu venkova, který se nikdy nepodařilo obnovit. „*Z bývalých samostatných zemědělců se stávali v JZD řadoví zaměstnanci.*“⁸³ Nepohodlní a nepřizpůsobiví převážně velcí sedláci byli likvidováni

⁷⁸ K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960...* s. 139.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 147.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 149.

⁸¹ Ústřední výbor KSČ byl nejvyšším orgánem strany v době, kdy nezasedal sjezd. Tedy po většinu roku řídil stát ústřední výbor. Problematice jeho struktury fungování se stručně a přehledně věnuje K. ZEMAN, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR ...*, s. 107–108.

⁸² L. SLEZÁK, *Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví*, s. 12.

⁸³ *Tamtéž*, s. 12.

nejen ekonomicky vysokými dodávkami, ale byli trýzněni i morálně a fyzicky. Likvidaci velkých a schopných hospodářů měla napomoci Akce kulak zkráceně akce „K“ (viz níže).

5.1. Vznik JZD

Na našem území figurovaly dvě zemědělské instituce, které byly pod kontrolou státu. Byly to Československé státní statky (ČSSS) a právě JZD, která měla fungovat jako samosprávná družstva, ale ve skutečnosti byla pod dohledem státu.

*„Státní statky byly v Československu zřízeny zákonem č. 312/1948 Sb. o organizaci státních lesů a statků ze dne 1. ledna 1949. Státní statky jako forma socialistických zemědělských podniků všelidového vlastnictví byly zřízeny jako jeden národní podnik.“*⁸⁴ Vznikaly z poválečných pastevních družstev, zrušených velkostatků, zbytkových a církevních statků zejména v pohraničí. Měly se stát vzorem pro celé zemědělství. Jejich existence pokračovala i po vzniku JZD. Oba sektory fungovaly vedle sebe, z ČSSS pak byly vyčleněny statky pro umístění vystěhovaných velkých sedláků (kulaků) a jejich rodin. Jednalo se poté o tzv. justiční statky.⁸⁵

Jednotná zemědělská družstva a jejich právní podoba se začala formovat ke konci roku 1948. Uvedena v platnost byla v roce 1949 zákonem č. 69/1949 Sb. o JZD.⁸⁶ Komunističtí funkcionáři si uvědomovali, že zákon musí navenek a formálně působit demokratickým dojmem a sedláci ani menší rolníci nesmí mít pocit, že jsou nějak omezováni.⁸⁷ Na druhou stranu musel obsahovat klíčky, aby nakonec k ovládnutí zemědělců v družstvu došlo. Bylo nutné najít rovnováhu mezi těmito dvěma póly. Funkcionářům bylo jasné, že nemohou zcela bezmyšlenkovitě napsat, že bude docházet k úplnému zespolečnění půdy a rolníci se mají stát pouze zaměstnanci státu. Slovo kolchoz bylo naprosto nepřijatelné, jistě by vyvolalo silný rozruch. Nakonec to dopadlo tak, že při hledání cesty k socializaci venkova komunisté řešili interně, jak se přes JZD dostat ke kolchozům, a veřejně vystupovali s myšlenkou, že JZD budou výhodná pro drobné a střední zemědělce.⁸⁸ Z tohoto vyplývá, že JZD měla být pouze dalším mezistupněm při socializaci vesnice. Původní myšlenkou nejspíše bylo, že vrcholným

⁸⁴ K. ZEMAN, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR...*, Praha 2013, s. 97.

⁸⁵ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“...*, s. 96.

⁸⁶ Zákon č. 69/1949 Sb., dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-69#p1> (6. 6. 2022)

⁸⁷ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“...*, s. 44.

⁸⁸ K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960...*, s. 151.

bodem budou kolchozy. To se však nikdy nestalo, a proto lze předpokládat, že právě z tohoto důvodu vznikly čtyři typy JZD s různými stupni zespolečněního majetku. Toto dělení bylo zaneseno ve vzorových stanovách JZD, které byly později oficiálně schváleny I. sjezdem JZD 15. února 1953.⁸⁹

U I. typu JZD probíhala společná sklizeň a členové dostali podíly ze svých pozemků. Ve II. typu již probíhala nejen společná sklizeň, ale i společná rostlinná a živočišná výroba. Dobytek měl být odváděn do nově vystavěných společných stájí. Meze mezi pozemky měly být rozorány a členové družstva odměňováni na základě vložené výměry. III. typ se vyznačoval společnou rostlinou i živočišnou výrobou. Již převládala odměna na základě vykonané práce, ale i na základě vkladu. Družstevníci mohli vlastnit záhumenky. IV. typ JZD lze považovat za onu ideu o dovršení procesu kolektivizace. Družstevníci měli obdržet odměnu pouze za vykonanou práci bez ohledu na velikost vkladu. Právo družstva tak bylo nadřazeno právu vlastníka pozemků.⁹⁰

Jak vyplývá z edic *Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD*,⁹¹ tak funkcionáři minimálně do roku 1953 usilovali, aby veškerá družstva přestoupila na III. a IV. typ JZD. Příliš se to však nedařilo a za viníky byli označeni velcí a vzpurní soukromí zemědělci nově definováni pojmem „vesnický boháč“. Byly i snahy některé vývojové typy přeskočit a založit např. rovnou III. typ JZD. Tento chaos vládl po celou dobu první etapy kolektivizace. U některých JZD nebylo ani možné přesněji určit, jakého typu byla.⁹² Jisté je však jedno, JZD byla ztrátovými institucemi. Hlavním důvodem jistě byl narušený vztah k půdě, a s tím spojená ztráta motivace pro dobré výsledky. Do JZD moc nevstupovali majetnější a lépe technicky vybavení sedláci, což pak vyřešila akce „K“ (viz níže), která zajistila majetky bohatých zemědělců ve prospěch JZD. Dalším problémem mohlo být, že družstva byla vedena osobami nezkušenými a nevzdělanými v zemědělství.

5.2. Vstupy do JZD

Na počátku měl vstup do JZD působit jako dobrovolný a otevřený i bohatým sedlákům. Dobrovolnost vstupu byla silně zdůrazňována, velcí a bohatí sedláci měli mít možnost,

⁸⁹ P. BOŠTÍK, *Venkov bez mezí...*, s.50.

⁹⁰ P. BOŠTÍK, *Venkov bez mezí...*, s.51.

⁹¹ V práci bylo využito čtyř edic postihující období let 1950–1953: Jana PŠENIČKOVÁ, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1950*, Praha 1998, *Vznik JZD 1951*, Praha 1999, *Vznik JZD 1952*, Praha 2000 a *Vznik JZD 1953*, Praha 2002.

⁹² P. BOŠTÍK, *Venkov bez mezí...*, s. 52.

tedy alespoň na papíře, zaujímat vedoucí funkce v JZD. Tyto dojmy měl vyvolat právě již zmiňovaný zákon o JZD.⁹³ Kromě jiného mělo být motivací pro vstup propůjčování zemědělské techniky ze státních traktorových stanic.

Na jaře roku 1949 byly ke vstupu vyzvány všechny vrstvy zemědělců. „*Ze začátku byl do nově zakládaných zemědělských družstev povolen vstup i velkým rolníkům.*“⁹⁴ Snahu přesvědčit právě tyto osoby ke vstupu lze považovat za logický tah. Velký sedlák byl na vesnici často váženou osobou, která platila za „mistra“ svého oboru. Pokud vstoupil do JZD on, tak bylo mnohdy snadnější přesvědčit zbytek obce. Pomalu a v tichosti se však rodil plán na perzekuci velkých zemědělců. Roku 1951 KSČ otočila a „*prohlásila, že vesnický boháč neboli kulak do JZD nepatří, protože by jeho kolektiv a hospodaření vnitřně rozkládal.*“⁹⁵ KSČ tyto velké sedláky (kulaky) označovala za vykořisťovatele pracujících rolníků a škůdce pro JZD. Funkcionáři se takto snažili urychlit kolektivizaci a samotný proces získávání pozemků pro rozvoj a vznik JZD. (Což je také několikrát otevřeně uvedeno v přestupkových spisech perzekuovaných zemědělců z fondu JNV.) V neposlední řadě praktika zastrašování je vždy účinnější než praktika motivace. Pomalu se začala rodit Akce kulak.

Pro motivaci vstupu zemědělců do JZD probíhaly od dubna 1949 po okresech první veřejné (agitační) schůze.⁹⁶ Nesetkaly se se vřelým ohlasem, ba naopak. Zemědělci odmítali vstoupit, báli se o svůj majetek a příjem. Agitátoři zkoušeli různé metody přesvědčování. Motivace pomocí „úspěšných“ domácích příkladů, snaha prezentace úspěchů (vč. např. systému vzdělávání) v sovětském zemědělství, vyvolání diskuse a v neposlední řadě zastrašování. Zemědělci reagovali na tato přemlouvání také rozličně. V některých místech se ozývaly silné hádky se zástupci strany, jinde zemědělci reagovali pasivitou a nerozvíjeli diskuzi.⁹⁷

⁹³ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“...*, s. 45.

⁹⁴ K. ZEMAN, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR...*, s. 94.

⁹⁵ K. ZEMAN, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR...*, s. 94.

⁹⁶ Pavel BOŠTÍK, *Venkov bez mezí...*, 61.

⁹⁷ *Tamtéž*, s 63.

6. Jednotný národní výbor

Jelikož práce čerpá informace o dění kolektivizace na Jihlavsku především z dochovaného materiálu Jednotného národního výboru (JNV) Jihlava, je na tomto místě uvedena kapitola o vzniku, funkci a chodu této instituce s přihlédnutím na zařazení do dobového kontextu a dobové správy řízené právě především prostřednictvím národních výborů.

Jedná se o pouhou sondu do problematiky JNV. Národní výbory, a především JNV, zůstávají stále dosti neprobádanými institucemi. Jedním z problémů je, že sice existovala pravidla chodu těchto institucí, ale praxe byla často velmi jiná. Na úřady byli dosazováni lidé s dobrým kádrovým profilem, kteří však neměli o jejich činnosti a funkci ani tušení. O podrobnější vhléd do problematiky NV se pokusila v 80. letech 20. století Eva Šmilaureová,⁹⁸ jejíž studie je v této kapitole hojně využita, protože se zabývá samotným chodem NV. Problematikou JNV a jejich místě ve veřejné správě se věnoval Karel Jiřík.⁹⁹

Národní výbory fungovaly na úrovni krajské, okresní i místní. Spjovaly tedy funkce státní a veřejné správy, ale i samosprávy. Představovaly „*i důležitou součást propagandy režimu budovaného v Československu po květnu 1945.*“¹⁰⁰ V kolektivizaci venkova sehrály největší úlohu místní národní výbor (MNV) i okresní národní výbory (ONV) a z nich na čas vzniklé jednotné národní výbory.

Již od počátku své existence byly NV děleny na referáty, každý referát měl na starosti určitou část agendy (zemědělství, bezpečnost atd.). Nebylo však pevně stanoveno, kolik má mít jaký NV referátů, a tak počet individuálně kolísal kolem osmi až jedenácti. Jedním z hlavních zákonů ustanovujících organizaci krajských národních výborů (KNV) byl zákon č. 280/1948 Sb. Ten sice upravoval fungování KNV, ale stanovený způsob

⁹⁸ Eva ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů v letech 1945–1960*, Sborník archivních prací, 1982, číslo 1, s. 43–170. E. Šmilaureová řešila problematiku ONV a v souvislostech rozebírá i krajské a místní národní výbory. Z její studie vyplývá, že národní výbory ve všech instancích fungovaly zrcadlově, tedy byly strukturovány stejně. Odvolací instancí referátů a jejich komisí byl vždy referát či komise v nadřazeném NV.

⁹⁹ Karel JIŘÍK, *Zvláštní postavení jednotných národních výborů v soustavě národních výborů v letech 1949–1954*, Sborník archivních prací, roč. 34, č. 2, 1986.

¹⁰⁰ Zdenka HLEDÍKOVÁ, Jan JANÁK, Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v Českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 443.

řízení instituce je shodný i s ONV a pozdějšími JNV. K upevnění počtu referátů pak došlo prostřednictvím vládního nařízení č. 139/1949 Sb.¹⁰¹

Jednotný národní výbor byl zařazen do státní správy zákonem č. 142/1949 Sb. o výkonu lidové správy v sídlech krajů.¹⁰² Tento zákon byl zaveden 11. května 1949 a jsou pod ním podepsáni např. Klement Gottwald a Antonín Zápotocký. Zákon stanovuje, že v sídlech krajů (krajských městech) dojde ke sloučení okresního a místního národního výboru a tím vznikne JNV.¹⁰³ Důvody k této změně byly nejen finanční, ale i politické. Sloučení bylo propagováno jako cesta ke zlidovění státní správy a zničení zbytků byrokracie. Dělnictvu pracujícím ve městě a žijícím na venkově, mělo být touto cestou poskytnuto podílet na správě města.¹⁰⁴ Nicméně ve skutečnosti mělo sloučení hlavně poskytovat lepší kontrolu nad chodem instituce. Je to jeden z typických projevů centrálně administrativního systému řízení, který je pro komunistickou správu velmi typický a je patrný ve všech sférách jejího vlivu. Koneckonců v zemědělství je jádrem tohoto systému řízení kolektivizace.

Jednotný národní výbor tedy spravoval sídelní město s pravomocemi MNV a jeho okres s pravomocemi ONV. V ostatních obcích okresu samozřejmě MNV zůstaly. Celkem vzniklo v tehdejší Československu osmnáct JNV.¹⁰⁵

6.1. Jednotný národní výbor v Jihlavě

Zrušení zemského uspořádání a vznik nového krajského zřízení v roce 1949 umožnily Jihlavě stát se krajským městem a vzniká Jihlavský kraj. V témže roce probíhají v jihlavském kraji, jako v mnoha jiných krajích, změny na úrovni okresního uspořádání, které v sídle kraje vyústilo ke vzniku nové instituce – jednotného národního výboru.

¹⁰¹ E. ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů ...*, s.72.

¹⁰² Zákon č. 142/1949 Sb., dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-142/zneni-19500101> (20.2.2022)

¹⁰³ *Tamtéž.*

¹⁰⁴ E.ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů ...*, s. 75.

¹⁰⁵ Zákon se však nevztahoval na Prahu, Brno a Bratislavu, zde vznikly ústřední národní výbory. Jejich funkce byla však v mnohém podobná. Další výjimkou byla také Opava a její okres a obec Vysoké Tatry, kde byly JNV také založeny, ač se nejednalo o krajská města. Dohledatelné v zák. č. 142/1949 Sb., dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-142/zneni-19500101> (20.2.2022)

Tehdejší Jihlavský kraj měl JNV se sídlem v Jihlavě, pod něj spadalo město samotné a celý Jihlavský okres. Jihlavský JNV byl ustanoven dne 26. června 1949,¹⁰⁶ v tento den se sešla také první plenární schůze v prostorách zasedací síně KNV. Ve městech, kde fungoval JNV, se dle § 2 zákona č. 142/1949 Sb.¹⁰⁷ tvořily tzv. obvodní rady (viz níže). Vznikaly připojením nedalekých obcí. Na Jihlavsku se jednalo o obce Staré Hory, Hruškové Dvory, Helenín a Bedřichov. Díky tomu také došlo ke vzniku tzv. „Velké Jihlavy“.¹⁰⁸ Ve všech výše jmenovaných obcích došlo ke zrušení MNV, které byly nahrazeny obvodními komisemi roku 1951, o rok poději jsou komise nahrazené právě obvodními radami (OR).

6.2. Struktura jednotného národního výboru

Na základě zákona č. 142/1949 Sb. jednotný národní výbor spadl přímo pod krajský národní výbor. Počet členů instituce byl 48 osob.¹⁰⁹ V čele stála rada, jejíž hlavou byl předseda. Ten měl k ruce několik náměstků, jejichž počet stanovoval ministr vnitra, ten také dohlížel na vznik celé organizace a v jeho kompetenci bylo JNV rozpustit.

Podrobnější vhled do vnitřního uspořádání JNV umožňuje již citovaná studie Evy Šmilaureové.¹¹⁰ ONV a JNV byly nastaveny a řízeny shodně, jak v případě Jihlavy potvrzuje dochovaná všeobecná agenda zdejšího JNV. Okresní národní výbory i jednotné národní výbory měly plenární shromáždění, jehož úkolem bylo především řešit správu příslušného obvodu NV v podobě schvalování plánů výstavby či hospodaření. Plénum také volilo předsedu, náměstký (ty schvaloval ministr vnitra), referenty (viz níže) i komise (viz níže). Jednalo se hlavně o orgán politické moci, který měl dohled nad celou institucí a směřoval její činnost. Oproti tomu vlastní výkonnou moc měla rada, skládající se z předsedy, náměstků a referentů.¹¹¹

¹⁰⁶ Petra HAVLÍČKOVÁ, *Správní vývoj v Jihlavě*, dostupné na: <https://www.pravnilabyrinth.cz/spravni-vyvoj-v-jihlave-1945-1989/> (20. 2. 2022) a toto datum se také shoduje s informací v úvodu starého inventáře k JNV.

¹⁰⁷ Zákon č. 142/1949 Sb. Zákon o výkonu lidové správy v sídlech krajů, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-142/zneni-19500101#p2> (20. 2. 2022)

¹⁰⁸ Došlo ke sloučení s obcemi, které byly historicky na Českomoravské hranici. Dříve obce z České strany, byť byly nedaleko Jihlavy, spadaly do odlišných okresů. Obce za řekou Jihlavou, směr dnešní Havlíčkův Brod spadaly právě pod něj. Od roku 1951 spadají pod Jihlavu.

¹⁰⁹ Vysoké Tatry pouze 24, zmínka z Renata PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, Praha 2009, s. 640.

¹¹⁰ E. ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů...*, s. 75.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 72–73.

Na dalším pomyslném stupínku hierarchie JNV stály referáty, které vykonávaly vlastní správní činnost. JNV byl uvnitř dělen na 11 referátů očíslovaných římskými číslicemi. Počet referátů byl v době vzniku již pevně stanoven. Jednotlivé referáty měly přidělené kompetence a dělily se dle zaměření:¹¹²

- I. referát pro všeobecné věci
- II. referát plánovací
- III. referát bezpečnostní
- IV. referát pro školství, osvětu a tělesnou výchovu
- V. referát práce a sociální péče s oddělením bytovým, ochrana práce a sociálního zabezpečení
- VI. referát zdravotní
- VII. referát finanční
- VIII. referát hospodářský
- IX. referát zemědělský
- X. referát pro vnitřní obchod a výživu
- XI. referát technický

6.2.1. Chod referátů

Po roce 1949 dochází k ustálení na pevném počtu jedenácti referátů. Jednotlivé referáty řídil referent, který byl zároveň členem rady. Administrativně však vedl referát *vedoucí úředník*.¹¹³

Referenti se také od roku 1949 zodpovídají jak plénu, tak radě JNV, a zároveň bylo jejich povinností řídit se pokyny téhož referátu na krajské úrovni.¹¹⁴ To také znamená, že referátu JNV se zodpovídali naopak referenti z MNV v daném okrese. Praxe ukázala, že referáty JNV řešily problémy hlavně na okresní úrovni. Často právě problematiku spojenou s kolektivizací či zabavením majetku, silniční přestupky, střežení a hledání nepřátel lidu. Při těchto všech povinnostech docházelo k tomu, že samotná správa a péče o město upadala, pomoci mělo zřízení již zmiňovaných obvodních rad za účelem organizace a péče o město. Hlavním úkolem OR bylo informovat JNV o stavu

¹¹² *Tamtéž*, s. 73.

¹¹³ Renata PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, Praha 2009, s. 640.

¹¹⁴ E. ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů ...*, s. 73.

daného obvodu. OR se zabývaly stavem budov, řešily obsazení volných bytů, podávaly návrhy na úpravu města atd.¹¹⁵

V referátu se velká část agendy řešila samostatně či s pomocí ostatních referátů. Referáty také měly dle potřeby komise, kterým předsedal referent referátu, u kterého byla komise zřízena (viz níže) a ostatní referenti byli přizváni, pokud se to dotýkalo jejich agendy.

¹¹⁵ R. PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, Praha 2009, s. 641.

7. III. referát (bezpečnostní) a trestní komise JNV Jihlava

Jak bylo uvedeno výše, III. referát i trestní komise se nacházela ve všech instancích samosprávy. Fungoval zde klasický úřední princip subordinační a referáty z nižších instancí se obracely na ty vyšší. Nejspíše proto mohlo docházet i ke kritice např. toho, že trestní komise MNV zasílá na trestní komisi JNV či ONV záležitosti, které by mohla bez problému vyřešit sama. Někdy byly trestní komise MNV kritizovány za neaktivitu, což může dokládat *Zhodnocení trestního práva správního za II. čtvrtletí 1954*.¹¹⁶ Sice se jedná o mladší dokument, než je postihovaná doba, ale vzhledem k tomu, že se i zde objevuje kritika komise MNV, lze předpokládat, že tomu bylo i v letech předešlých.

Do důležitých referátů, I. až IX. referát, byly dosazovány osoby tzv. dělnického kádru¹¹⁷. Bohužel, jak víme i z mnoha jiných úřadů, sice tyto osoby byly svým sociálním původem vhodné pro režim, ale schopností vést úřad se s velmi velkou pravděpodobností nemohli rovnat zkušeným úředníkům. Toto lze vycítit i v jihlavském JNV. Pokud pomineme časté překlepy, které se nikdo neobtěžoval opravit, tak samotné vedení přestupkových spisů působí často ledabyly a chaoticky. Některé spisy vypadají, že si s nimi úředníci nevěděli rady a opakovali stále stejné postupy, často to působí jako kdyby k dořešení agendy něco chybělo. Příkladem může být přestupkový spis zemědělce z Řehořova Jaroslava Hintenause.¹¹⁸ Tento spis pochází z počátku roku 1952 a obsahuje pouze dvě kopie dokumentů „Nález“ a zápis o výpovědi J. Hintenause, kde uvádí důvody, proč měl dané nedodávky. Zda byl případ řešen nějak dále se neuvádí, nenachází se zde ani odvolání na KNV, což se často dělo, jelikož do 14 dnů (později navýšeno na po podání dnů) „Nálezu“ bylo možné se proti rozhodnutí trestní komise JNV odvolat na KNV. V agendě IX. referátu zemědělského, který řešil konfiskaci majetku a úzce spolupracoval se III. referátem a jeho trestní komisí, nebyl Hintenaus nalezen. Lze tedy předpokládat,

¹¹⁶ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 70., neuspoř., *Zhodnocení trestního práva správního za II. čtvrtletí 1954*.

¹¹⁷ *Starý inventář k JNV*, A. ŠIMKA, *Jednotný národní výbor v Jihlavě (1924) 1949–1954 (1955)*. Inventář, 1963, s. 115, ev.č. 19.

¹¹⁸ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 96, neuspoř., Přestupkový spis č. 209/52.

že se jedná o nehotový spis. Nicméně důvodů, proč spis vypadá takto mohlo, být samozřejmě více. Další teoretické důvody jsou uvedeny níže.

7.1. III. referát (bezpečnostní)

III. referát jednotného národního výboru měl na starost „volební a trestní agendu“ a dopravou. Dále dohlížel na obyvatelstvo, a to v podobě pravomoci matriční, „měl pravomoc vydávat osvědčení o občanství“,¹¹⁹ např. žádosti německých občanů o vrácení občanství (co se týče německého obyvatelstva, lze předpokládat, že se jedná o přejetou starší agendu). III. referát také spravoval živnosti, obchody a s nimi související rušení soukromých živností a přiděly rodinných domků do vlastnictví.

Hlavním účelem III. referátu bylo plně zabezpečit budování socialismu. Pod jeho kontrolou jsou od roku 1950 hasičské sbory, bezpečnost, MNV v okrese, doprava a osvěta obyvatelstva související s autonehodami.¹²⁰

Bylo například rozhodnuto, že vedoucí pohostinství musejí osobu v podnapilém stavu nahlásit sboru národní bezpečnosti (SNB). Lze v tomto již spatřovat, jakési nenápadné snahy o zažití pocitu, že udat někoho je naprosto v pořádku a je to vlastně pro bezpečí ostatních. Jedná se o jednu z prvních snah o kontrolu společnosti a zajištění si informátorů v „terénu“.

V dochovaných dokumentech III. referátu se nacházejí i již zmíněné přestupkové spisy, které poskytují informace o perzekuci zemědělců. Z těchto spisů vyplývá, že šetření započala trestní komise JNV nejčastěji dokumentem „Nález“, kde byla uvedena výše pokuty za nedodávky. Ve spisech zhruba do roku 1952 se rovnou na tento nález mohl zemědělec obvykle odvolat na KNV. Od roku 1952 došlo k přituzení režimu a byla započata Akce kulak, tudíž v mladších spisech se začalo objevovat, že na vyjádření JNV či prokuratury není možné se nikam odvolat.

Z *rejstříku přestupků*¹²¹ vyplývá, že trestní komise opravdu řešila velmi pestrou škálu přestupků od dopravních nehod, neplacení nájmu, černý obchod po řešení nedodávek a jejich trestu v zemědělské oblasti v celém okrese. Případy mohla

¹¹⁹ *Starý inventář k JNV*, A. ŠIMKA, *Jednotný národní výbor v Jihlavě (1924) 1949–1954 (1955)*. Inventář, 1963, s. 115, ev.č. 19. s. 17–18.

¹²⁰ „... Dále upozorňuje všechny naše obyvatele na velké ztráty pracovních hodnot zaviněné autonehodami, ve kterých mají v mnoha případech sami občané velké zavinění.“ SOKA Jihlava, JNV (1949–1954) kart. 70, neuspoř., Práce trestní komise a III. referátu při budování komunismu.

¹²¹ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954) neuspoř., *Rejstřík přestupků (základní) 1950–1954*.

i přerozdělovat do příslušejících referátů. Komise měla svou dokumentaci uloženou v bezpečnostním referátu, protože předsedou komise byl vždy referent III. referátu (viz. níže v kapitole Trestní komise JNV), a protože bezpečnost a přestupky spolu souvisejí.

7.1.1. Koloběh dokumentu v referátu dle zachovalých směrnic

Koloběh dokumentů lze vytušit ze *Zatímního předpisu trestních případů správních*¹²² zasláno na JNV dne 7. srpna 1950. Došlé oznámení mělo být opatřeno podacím razítkem III. referátu a zaneseno do rejstříku. Tím byl spis založen. Obdobně se postupuje i u podnětu k trestnímu stíhání. Paralelně jsou trestní oznámení zapsána do abecedního indexu.

Rejstřík

Na dvoustraně se vždy nacházejí jednotlivé sloupce. Kromě klasických informací jako je jméno obviněného, jeho bydliště, zaměstnání a datum oznámení, bylo nutností uvést

Obrázek 1: Dvoulíst Rejstříku přestupků (základní) 1950-1954, SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949-1954), neuspoř., rejstřík přestupků (základní) 1950-1954.

k jakému referátu bude případ předán. Dále se muselo uvést, z čeho je osoba obviněna, k tomu se uváděla související čísla paragrafů, výše peněžité pokuty a náhradní trest. Mělo

¹²² SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949-1954), kart. 70, neuspoř., Trestní agenda správní – mj. činnost trestních komisí, zápisy komise torzovité, směrnice, instruktáž 1950-1954.

být i zapisováno, zda byla pokuta splacena a případ je uzavřen. To, zda byl spis uzavřen se dle prozatím zjištěných informací dělo jen sporadicky.

7.2. Trestní komise JNV

Komise byly výkonnou složkou rady. Měly mít především poradní a pomocnou funkci. Rada ONV i JNV je však mohla pověřit dle vládního nařízení č. 139/1949 Sb.¹²³ i pravomocí rozhodovat, což se v praxi dělo poměrně často. Po roce 1949 vznikaly již komise pouze na základě vyhlášek příslušných ministerstev (především ministerstva zemědělství či ministerstva vnitra).

Výnosem ministerstva vnitra č. 473/ 1950 Ú. 1. ze dne 20. července 1950 byl vydán prováděcí předpis k § 90 trestního řádu správního o trestních komisích.¹²⁴ Tímto vznikla trestní komise pro národní výbory. Tato komise byla zřízena pro potřebu urychlení řešení přestupků a odstranění třídních nepřátel.

Dokumenty k činnosti této komise jsou v Jihlavě poměrně útržkovité, nicméně i tak umožňují vhled do její funkce a řízení. Způsob a rozsah činnosti trestní komise upravoval výše zmíněný výnos. Komise se skládala z předsedy a tří členů, měla rozhodovat o závažnějších přestupcích. Předsedou komise byl referent III. referátu, jeho zástupce poté volilo plenární zasedání, stejně jako další dva členy komise. Dále se jednání komise účastnil s poradním hlasem referent daného referátu, kam spadal zrovna projednávaný případ. Pokud komise naznala, že případ není tolik závažný, vrátila jej příslušnému referátu na vyřízení. Pokud byl případ závažnější, zůstával u komise a byl řešen referentem III. referátu spolu s referentem, ke kterému by jinak agenda spadala.

Hlavním úkolem komise byl boj proti třídnímu nepříteli. Mohla rozhodovat o trestech, jejichž rozpětí bylo od tří měsíců do dvou let odnětí svobody dle § 12 odst. 3. trestního zákona správního.¹²⁵ Jako vedlejší tresty mohla komise uvalit na postiženého propadnutí majetku či zákaz pobytu. Z přestupkových spisů týkajících se trestaných zemědělců vyplývá, že než došlo k propadnutí majetku a zákazu pobytu, tak byl

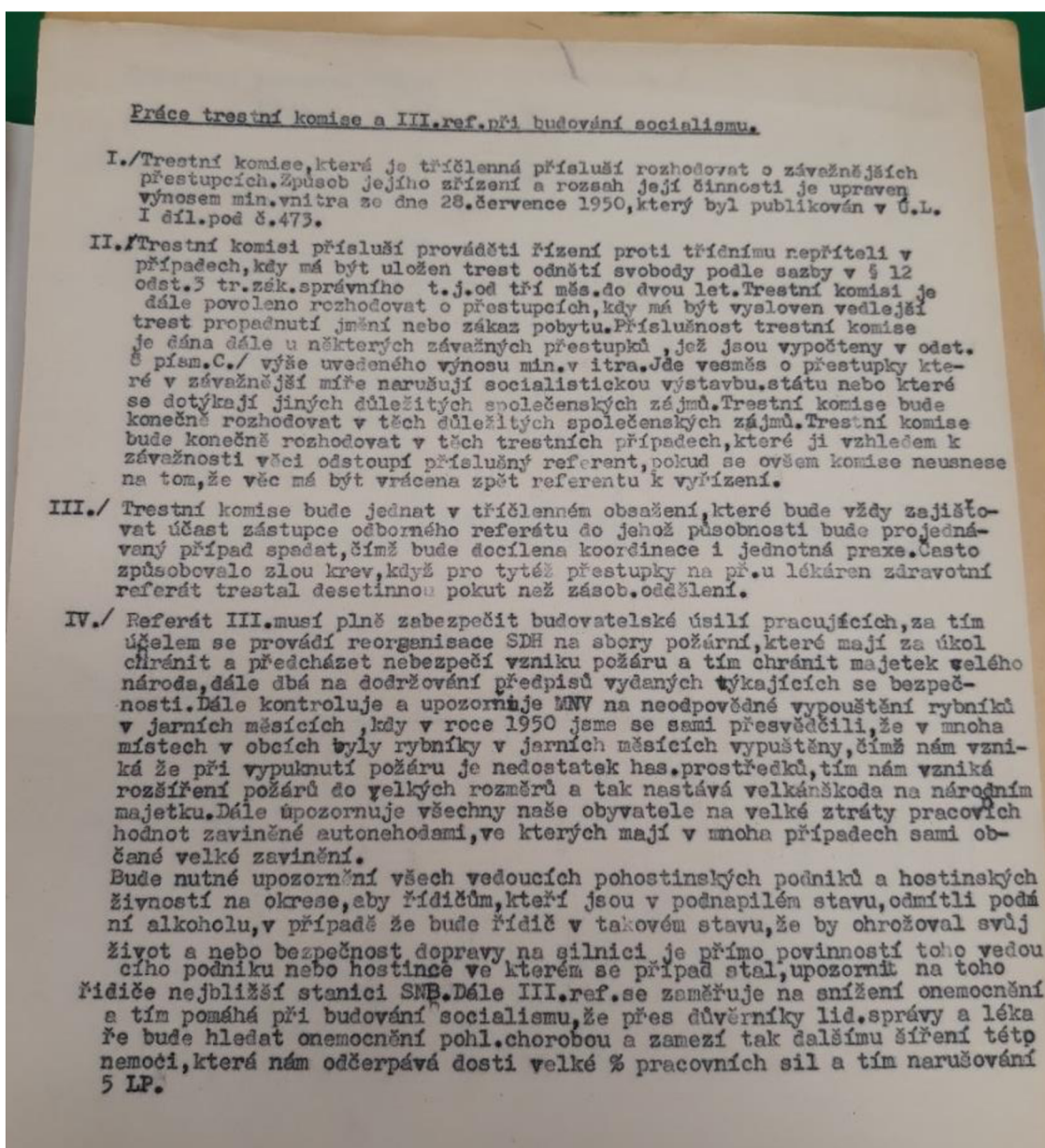
¹²³ E.ŠMILAUREOVÁ, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů ...*, s. 73.

¹²⁴ Úřední list 473/ 1950 Ú. 1. Výnos ministra vnitra, dostupné na: <https://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=25695&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (10.2.2022)

¹²⁵ Zákon č. 88/ 1950 Sb. Trestní zákon správní, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-88#f3265475> (1. 6. 2022)

zemědělec finančně zruinován, aby již nebylo cesty zpět a prakticky se již nemohl nijak bránit.

Dále měla komise šetřit závažné přestupky narušující socialistické zájmy a musela k sobě stahovat veškeré závažnější přestupky z ostatních referátů. Nicméně nadále s referáty komunikovala a ty komisi často dodávaly potřebné podklady. Dále komise a vlastně i celé JNV v šetřeních, hlavně pak v provádění samotné konfiskace, úzce spolupracovaly s daným MNV anebo také s okresním oddělením veřejné bezpečnosti (VB).

Obrázek 2: Práce trestní komise a III. referátu při budování socialismu, SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), katr. 70, neuspoř., Práce trestní komise a III. referátu při budování socialismu

8. Perzekuce zemědělců a akce „K“ (kulak) na Jihlavsku

Perzekuce zemědělců v ČSR započala prakticky okamžitě po rozběhnutí kolektivizace. Metod represe velkých sedláků bylo několik. Postupně se vyvíjely a přitvrzovaly až vyústily v Akci kulak. Mezi první využívané zákony pro represí patří starší zákon č. 139/1947 Sb.¹²⁶ o rozdělení pozůstalosti se zemědělskými podniky a zamezení drobení půdy. „Podle tohoto nařízení byla stanovena minimální výměra zemědělské půdy a zakazovalo se dělit pozemky mezi rodinné příslušníky tak, aby vznikala hospodářství menší, než bylo zákonem stanoveno. Tato výměra měla v řepařské oblasti rozsah 5 ha, v obilnářské 8 ha, bramborářské 10 ha a potravinářské 15 ha.“¹²⁷ Vzhledem k tomu, že bylo Jihlavsko bramborářskou oblastí měla by zde platit výměra 10 ha na spolumajitele.

Mezi již novější zákony omezující větší zemědělce se řadí Ďurišovy zákony, především zákon č. 47/1948 Sb.¹²⁸ tzv. scelovací zákon, který položil základy hospodářsko-technické úpravy půdy (HTÚP). Jednalo se o scelování pozemků v obcích pro JZD. Zemědělcům za jejich půdu měla být nabídnuta finanční náhrada nebo půda stejné kvality,¹²⁹ ale nedělo se tak. V praxi to často fungovalo tak, že hospodářům, kteří nebyli členy JZD, byla vyměňována jejich kvalitní a snadno dostupná půda nedaleko obce za méně úrodnou a vzdálenější půdu. Nicméně dodávky zůstaly neměnné. Jednalo se již o jeden z prvních závažnějších projevů perzekuce před započítím radikální akce proti velkým sedlákům tzv. „vesnickým boháčům“.

Případ sedláka z Panské Lhoty čp. 1 Františka Partla,¹³⁰ dokazuje, že problematika HTÚP se s rodinou mohla táhnout poměrně dlouho, než vůbec došlo k jejich označení za vesnického boháče. Partlova usedlost měla kolem 26 ha. Fr. Partl byl roku 1952 obviněn za nedodání hovězího masa. Na obhajobu uvedl, že neměl zvířata čím krmit, protože mu byla zabavena půda s jetelem a přidělena jiná neosetá půda. Dále je ve spisu zmínka, že

¹²⁶ Zák. č. 139/ 1947 Sb. Zák. o rozdělení pozůstalosti se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1947-139> (1. 6. 2022)

¹²⁷ Martin VOMELA, *Kolektivizace v Československu a její politické motivy* in *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, Michal KUBÁLEK (eds.), Praha 2008, s. 124.

¹²⁸ Zák. č. 47/1948 Sb. Zák. o technickohospodářských úpravách pozemku (scelovací zákon), dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-47> (1. 6. 2022)

¹²⁹ M. VOMELA, *Kolektivizace v Československu a její politické motivy*, s. 124.

¹³⁰ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č. 58/53.

Fr. Partl dodávky plnil dobře do roku 1950, kdy v obci započala HTÚP. Partl byl mj. nařknut z toho, že dodávky neplní záměrně, aby narušil „jednotný hospodářský plán“. Nejen jemu, ale jemu podobným na tomto základě mohla být půda zabavena. Bylo to pro stát lepší řešení, než aby za půdu musel zemědělcí platit pachtovné.

Vyčerpaní sedláci někdy svou půdu darovali JZD dobrovolně. Za tuto půdu však JZD muselo platit prostřednictvím pachtu. Kolem roku 1951 se začala objevovat i představa, že sedlák zbavený půdy by měl obec opustit. Již před započítím Akce kulak se tak skutečně dělo, ale pouze ojediněle. Jednalo se o jednotlivce vystěhované v rámci okresu či kraje, kde zemědělec žil.¹³¹

8.1. Akce „K“ (kulak)

Akce „K“¹³² neboli Akce kulak byla akce komunistické strany, která radikálně odstraňovala velké sedláky a sedláky s vlivem na vesnici označované jako vesničtí boháči – kulaci. Tito jedinci měli být třídním nepřítelem a od jejich odstranění si vláda jedné strany slibovala snadnější rozšíření JZD a vyšší míru osob, které by do JZD vstoupili. Jelikož předchozí strategie, že pokud vstoupí velcí sedláci vstoupí i zbytek vsi, nevycházela. S velkou pravděpodobností lze předpokládat, že akce „K“ byla naplánována pečlivě dopředu a s velkými sedláky se v JZD opravdu počítalo pouze dočasně.

Proč akce „K“, ale třídním nepřítelem byl vesnický boháč? Důvod byl prostý. Slovo kulak má původ v ruském jazyce a souviselo s kolchozy. Komunisté se obávali, podobně jako u kolektivizace a JZD, že pokud by bylo ponecháno původní označení, došlo by na venkově k poplachu a odporu vůči komunistickému režimu.¹³³ Mezi funkcionáři však označení kulak bylo normálně používáno, proto Akce kulak. S postupným upevněním režimu se označení kulak dostalo i do veřejného tisku a bylo hojně používáno. Obě tato označení se stala slovy vzbuzující závist a nenávisť vůči osobám nesoucím tento „cejh“.¹³⁴

Odmítání kolektivizace a vstupu do JZD bylo pro majetnější sedláky velmi typické již od počátku těchto dějinných změn. To i přesto, že k tomu na přelomu 40. a 50. let byli

¹³¹ M. VOMELA, *Kolektivizace v Československu a její politické motivy*, s. 125.

¹³² Mj. stejnou zkratkou názvu nese Akce kláštery. Při této akci byly komunistickým režimem velmi necitelně ničeny mužské kláštery. Probíhala perzekuce členů všech řádů. Docházelo i k devastaci knih, budov a jejich vybavení.

¹³³ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“ ...*, s. 44 a 63.

¹³⁴ M. VOMELA, *Kolektivizace v Československu a její politické motivy* s. 122.

funkcionáři nuceni. Režim potřeboval jejich majetky a peníze, aby JZD mohla fungovat a rozpínat se. Drobní zemědělci neměli mnohdy ani jedno a JZD byla neudržitelná. Nakonec režim „přestalo bavit“ toto přemlouvání a započal uplatňovat radikální řešení se stejným výsledkem a bonusem navíc. Režim získal majetky a peníze velkých zemědělců, a navíc se zbavil jejich vlivu na vesnici a případného jejich bouření proti praktikám v JZD.

Toto jednání dokládá i případ kulacké rodiny Rychteckých z Kozlova čp. 12. Jedna z dcer v knize Milana Růžičky¹³⁵ vzpomíná, že její otec František Rychtecký byl roku 1950 přemlouván, aby vstoupil do JZD. Nedlouho po jeho odmítnutí byl předvolán na MNV a odvezen do jihlavské vazební věznice. Dle mladšího přestupkového spisu z roku 1953 založeného proti jeho ženě Marii Rychtecké,¹³⁶ je polovina majetku jejího muže propadnutá ve prospěch státu již roku 1950, kdy byl odsouzen za černou porážku a neplnění dodávek. O odmítnutí vstupu do JZD se zde nikdo nezmiňuje. Dokonce i v kronice z Kozlova¹³⁷ je uveden onen oficiální důvod, proč byl František uvězněn na 4 roky odnětí svobody.¹³⁸

Díky schopnostem vesnických boháčů nakonec režim ani nechtěl, aby v JZD působili. Ostatní družstevníci na ně mnohdy hleděli s obdivem a pokorou, což se o řídicích osobách JZD říci nedalo. Těmi byli často dělníci nebo nezkušení drobní zemědělci bez zemědělského vzdělání. Ze „Zprávy VII. odboru ministra zemědělství o omezování a zatlačování vesnických boháčů“¹³⁹ (27. leden 1951) vyplývá, že právě zatlačování vesnických boháčů mělo nejen napomoci budování JZD a jejich přechodu na vyšší typ, ale i zabránit vnitřnímu rozkladu družstva. Jsou známy i případy, kdy docházelo k vylučování kulaků z JZD (ale i z KSČ) a k jejich následné perzekuci a vystěhování. Takovýto druh perzekuce není na Jihlavsku prozatím znám.

¹³⁵ Milan RUŽIČKA, *Vyhnanci II. Akce „kulak“*. Zločiny proti lidskosti, Praha 2011, s. 193.

¹³⁶ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát, kart. 82, neuspoř., Přestupkový spis č. 51/53.

¹³⁷ SOKA Jihlava, Archiv obce Kozlov (1862–19445), inv. č. 13, kronika obce Kozlov (1910–1956), s. 208.

¹³⁸ František Rychtecký byl alespoň odsouzen soudem. O osudech mnoha sedláků po roce 1951 rozhodovali pouze ONV a JNV bez jakéhokoliv rozsudku.

¹³⁹ J. PŠENIČKOVÁ, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – vznik JZD 1951*, Praha 1999, s. 27.

8.2. Akce „K“ v zárodku

Akce „K“ byla řešena již po roce 1948 jako tajný projekt. V němž bylo vymezení vesnického boháče jako třídního nepřítele na základě hlavního kritéria – výměry nad 20 ha (teprve později, kolem roku 1950, došlo ke snížení nad 15 ha). Mimo to záleželo, kolik sedlák zaměstnával pracovních sil, zda vlastnil mechanizační prostředky a na výši stanovených dodávek.¹⁴⁰

V březnu roku 1951 se začal rodit plán Akce „K“. Zostření režimu lze na Jihlavsku sledovat prostřednictvím oběžníku KNV ze dne 15. prosince 1950,¹⁴¹ který ukládá za povinnost III. a X. referátu JNV a všech ONV, aby přednostně řešily případy zemědělců nad 20 ha, tedy tzv. vesnických boháčů. Ve většině okresů totiž docházelo k problému, že peněžitě byli trestáni i malí a střední zemědělci. Perzekuce sedláků byla totiž hlavně třídním bojem a trestání menších zemědělců za nedodávky tedy nepůsobilo dobře.

Samozřejmě pokud se jednalo o malého či středního zemědělce, který byl notorickým neplníčem, bylo nutné jej potrestat. Na tomto místě KNV v oběžníku doporučuje veřejné pokárání místo peněžitého trestu. Údajně to mělo dobře působit na vesnici. Také nesmí chybět zmínka o trestních řízeních proti kulakům konaných přímo na vesnicích. Tato praktika byla velmi oblíbená a hojně používaná. Ostatně pokud to bylo „vhodné“, tak se případy velmi často popisovaly pod silnou propagandou v dobovém tisku.

Mnoho zemědělců v mezidobí let 1948 a 1951 polnosti přesahující 20 ha rozprodali či darovali JZD, aby jim majetek nebyl zabaven. K tomu došlo pravděpodobně před schválením již zmiňovaného zákona č. 139/1947 Sb. o dělení majetku. Další možností bylo rozdělit majetek mezi rodinné příslušníky,¹⁴² což nakonec při akci „K“ často nepomohlo, i tak byly osoby označeny za vesnické boháče. Z Jihlavska tuto situaci dokazuje osud již zmíněné Marie Rychtecké a jejího manžela z Kozlova čp. 12.,¹⁴³ která měla v držení pouhých 10,81 ha. Nakonec byla i s dětmi 26. května 1953 (těsně před vyhlášením konce Akce kulak) vystěhována na státní statek Odolice v tehdejší okr. Bílina.

¹⁴⁰ K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov*, s. 337.

¹⁴¹ SOKA Jihlava, JNV (1949–1954), kart. 70, neuspoř., Oběžník KNV 502.

¹⁴² Toto dělení majetku mezi rodinu již většinou probíhalo po schválení zákona č. 139/1947 Sb. o dělení majetku. A nesmělo tak porušit stanovení minimální výměry pro jednoho držitele. Na Jihlavsku to bylo 10 ha (bramborářská oblast).

¹⁴³ SOKA Jihlava, JNV (1949–1954), III. referát, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.82/53.

„Vedoucí funkcionáři zemědělské politiky doznávali, že usnesení ÚV KSČ z února 1950 o třídní politice na vesnici se plní velmi nedostatečně, většina organizací je neplní téměř vůbec.“¹⁴⁴ V roce 1951 ÚV KSČ vyzval k zostření třídního boje na vesnici, kdy byly vyzvány orgány státní správy, aby předložily návrhy účasti na rodící se akci. Množily se však dotazy, jak vlastně takového vesnického boháče poznat. Pro mnoho komunistů působících na vesnici to byl nadlidský úkon. Dokonce ani vysocí funkcionáři nevěděli přesně, jak takové osoby vybírat a po celou dobu příprav i při průběhu samotné akce docházelo k mnoha změnám definice vesnického boháče. Roku 1951 byli nepohodlní rolníci rozdělení do čtyř kategorií.¹⁴⁵

1. Rolníci s velkou výměrou. V této době již platí, že většina vesnických boháčů má méně než stávajících 20 ha. Zde dochází pravděpodobně ke snížení hranice na 15 ha. V některých odvětvích zemědělství se mohlo jednat i o menší výměru. Záleželo na úrodnosti oblasti a na daném odvětví. Výměra kolísala od 15 ha po 8 ha.
2. Zemědělci provozující i živnosti, např. pohostinství, mlynáři, či zemědělci potřebující pro chod statku či živnosti námezdní sílu.
3. Zemědělci zaměřující se na specifická odvětví (ovocnáři, zelináři, chmeláři, chov plemenného dobytka atd.)
4. Boháči mezi novými osídlenci pohraničí. Mělo se jednat o osoby (často původně obhajované a „hýčkané“ bezzemky), které zabraly usedlosti mezi prvními a mohly si tak vybrat nejlepší zázemí.

Z těchto bodů vychází, že ve skutečnosti za kulaka mohl být prakticky označen kdokoli, kdo byl komunistickým funkcionářům nepohodlný a potřebovali jeho majetek. To se postupem času hodilo při radikalizaci akce. V roce 1952 se totiž rodí myšlenka, že každá obec by měla mít minimálně jeden exemplární případ.¹⁴⁶ V dochované agendě IX. (zemědělského) referátu lze nalézt např. nedatovaný *Seznam propadlého majetku*,¹⁴⁷ kde jsou vypsané konfiskáty z jednotlivých obcí. Většinou byly z obce vystěhovány dvě rodiny.

¹⁴⁴ K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960...*, s. 354.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 355.

¹⁴⁶ K. ZEMAN, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR...*, s. 111.

¹⁴⁷ SOKA Jihlava, JNV (1949–1954), IX. referát, kart. 377, neuspoř., *Seznam propadlého majetku* (nedatováno).

8.3. Průběh akce „K“ na Jihlavsku

Oficiálně byla akce rozběhnuta od 1. listopadu 1951, kdy vstoupila v platnost *směrnice ministra národní bezpečnosti* (Ladislava Kopřivy), *ministra vnitra* (Václava Noska) a *ministra spravedlnosti* (Štefana Raise) ze dne 22. října 1951 o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů,¹⁴⁸ tzv. směrnice tří ministrů.¹⁴⁹ Tato směrnice především změnila ojedinělé konfiskace a nucenou změnu bydliště v masovou a organizovanou represi celých rodin. Spolu s ní se rozběhla i kampaň za likvidaci odpůrců socializace vesnice. Pro vyvolání takové akce byl však nutný silný podnět, který by se hodil propagandě. Tímto privilegiem se může pochlubit právě Jihlavský kraj, kde se v malé obci v okrese Moravské Budějovice odehrál tzv. babický případ. „Dne 2. července 1951 přepadli čtyři ozbrojení muži schůzi MNV v obci Babice u Moravských Budějovic a zastřelili tři místní funkcionáře a jednoho zranili, pozadí tohoto případu není dodnes zcela jasné, spekuluje se také o provokaci StB.“¹⁵⁰ Těžko říct, zda se někdy někdo dozví s jistotou, jak to bylo. V současné době lze pouze konstatovat, že StB takovéto provokace prováděla i na jiných místech s obdobným cílem.¹⁵¹ Vyvolat v obyvatelstvu strach a nenávist vůči vesnickým boháčům, kteří měli podobným vrahům napomáhat. Nikdo jistě nechtěl být za pomahače vrahovi či za vlastizrádce. Ať to bylo s Babicemi¹⁵² jakkoliv, případ byl využit k masové propagandě proti církvi a proti odpůrcům kolektivizace. Na rozdíl od jiných podobných provokací se případ liší tím, že neměl dopad pouze na bezprostřední okolí nýbrž na celou republiku, jelikož byl silně propagován v dobovém tisku jak na krajské¹⁵³, tak i na celostátní úrovni.

Jak již bylo zmíněno, se zavedením JZD začal třídní přístup k jednotlivým vrstvám obyvatelstva. Započal „třídní boj na vesnici.“¹⁵⁴ Již zhruba od onoho roku 1951 bylo vydáno několik tajných dokumentů, které okresním národním výborům vydávaly

¹⁴⁸ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., Akce „K“ ..., s. 74.

¹⁴⁹ Tato směrnice určovala především, že odsouzení vesničtí boháči soudem či NV a jejich rodiny budou vystěhovány mimo kraj. Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/uvod/citanka-kolektivizace/represe-diskriminace/akce-k-kulak/> (12. 3. 2022)

¹⁵⁰ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., Akce „K“ ..., s. 73.

¹⁵¹ Marie BOČKOVÁ, *Kolektivizace zemědělství a procesy s rolníky na Olešnicku*, Prameny a studie č. 41, Zemědělství a 50. léta, Praha 2008, s. 7–22.

¹⁵² Podrobnější popis poskytuje Karel JECH, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008, s. 103–110. Nebo dostupné online <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/pripad-babice/> (14. 6. 2022)

¹⁵³ Jako příklad lze uvést tento článek: S. A. B., *Babice pečet Vatikánu*, Jiskra. Orgán krajského výboru v Jihlavě, 1952, č. 2., 12. 1. 1952, s. 7.

¹⁵⁴ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., Akce „K“ ..., s. 63.

rozkazy, aby např. v jednotlivých obcích vytypovaly vesnické boháče a sepsaly jejich seznamy. Byly také vydávány různé zásady, jak vesnického boháče poznat a co taková osoba na vesnici provádí. Příkladem mohou být *Zásady pro řešení otázky vesnických boháčů*¹⁵⁵ vypracované ÚV KSČ 26. dubna 1951 a schválené 3. května téhož roku. Dokument představuje popis hlavních typů vesnických boháčů (hranice 20 ha není opravdu dostačující), jsou uvedeny formy vykořisťování – např. zaměstnávání námezdních sil (což bylo již vyřešeno) či pronajímání půdy maloročníkům, členství ve straně a v JZD. V dokumentu se objevuje i velmi podstatná informace o tom, že zemědělec zbavený půdy či vyhoštěný z JZD a KSČ často zůstával v obci. Byl zde např. zaměstnán jako řadový dělník v JZD nebo dojížděl někam nedaleko za prací, což se dle funkcionářů ukázalo jako škodlivé a bylo nutné tuto problematiku řešit. Byl kladen důraz na zavedení důraznějších trestů za nedodávky v podobě vězení a pokut.

V průběhu roku 1951 však akce „K“ neběžela dostatečně rychle, jak bylo plánováno.¹⁵⁶ Na jaře následujícího roku se akce propadala do krize. Hlavním problémem byl pomalý průběh související s tím, že vyhnané kulaky nebylo kam přestěhovat. Tento problém byl v jihlavském JNV řešen již 17. ledna 1951 na instruktáži trestního práva,¹⁵⁷ kde prokurátor Kopáček zdůrazňuje, že je nutné zatýkat boháče postupně, protože je není možné rychle přerozdělit na pracoviště. Dle něj je nutné vyhodnotit ty nejnebezpečnější pro socializaci vesnice a zbylé vyřešit později.

Dalším důvodem krize byla politická nepřipravenost celé akce, která se projevovala především odporem vesnice proti vysídlení kulaka. Dle knihy *Komunismus na Vysočině*,¹⁵⁸ kde byl zkoumán originál dopisu zasláního z obce Hojkov na IX. referát JNV Jihlava, je tento dopis jediným příkladem odporu proti perzekuci vesnických boháčů na Jihlavsku. Rada MNV Hojkov se shodla, že sedláci vypsání v dopise nejsou kulaky. V dokumentech III. referátu se nachází ověřený opis tohoto dopisu. Dopis nesl v hlavičce „*hlášení vesnických boháčů*“ a popis tří sedláků (Roberta Dolejšího, Václava Bláhy

¹⁵⁵ J. PŠENIČKOVÁ, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – vznik JZD 1951*, Praha 1999, s. 100–103.

¹⁵⁶ K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960...*, s. 360.

¹⁵⁷ SOkA Jihlava, JNV (1949–1954), III. referát, kart. 70, neuspoř., Zápis o instruktáži trestního práva správního konaného u KNV Jihlava (17. 1. 1952).

¹⁵⁸ Ludmila KLUKANOVÁ, *Likvidace selského stavu in Komunismus na Vysočině*. Stalo se v době nesvobody, Jihlava 2001, s. 74.

a Josefa Jírů),¹⁵⁹ kteří byli označeni za vesnické boháče, pravděpodobně z důvodu vysoké výměry, a u dvou i z důvodu neplnění dodávek. MNV měl pravděpodobně potvrdit, zde se jedná o vesnické boháče. Jejich odpověď byla překvapivě zamítavá: „*Rada MNV zabývala se na své schůzi s touto otázkou kulaků a naznala, že jmenovaní tři zemědělci kulaky ani vesnickými boháči nejsou.*“¹⁶⁰ Zatím se nepodařilo dohledat, jaké to mělo dopady především pro členy rady MNV Hojkov. Nejspíše přišlo minimálně nějaké pokárání, když se opis nachází v materiálech III. referátu.

Mezi další politické nezdary akce lze řadit to, že ministerstvo vnitra dostatečně politicky nevyškolo personál NV, posílalo pouze směrnice a akce tak neprobíhala politicky, ale pouze pomocí administrativy, což se často setkávalo s nepochopením okolí. Stručně řečeno, venkovské obyvatelstvo ani úředníci nebyli na tak rozsáhlou akci dostatečně politicky zpracováni.¹⁶¹ Tyto výše popsané aspekty lze vycítit u přestupkových spisů III. referátu i ze zápisů ze schůzí trestní komise JNV, kdy se neustále řeší, jak efektivně a rychle perzekuovat a jak tento průběh urychlit. Krizi akce „K“ na jaře 1952 je ve spisech možné spatřovat v tom, že některé z nich se táhly přes celý rok, až do následujícího roku 1953. Jiné vypadají, jako kdyby jejich řešení upadlo v zapomnění. Nicméně může se jednat o náhodu. Spisy mohly být poslány výše na prokuraturu, nebo naopak byly podstoupeny jinému referátu a trestní komise se jimi již nezabývala.

Akce kulak probíhala intenzivně do října 1952 do srpna 1953,¹⁶² kdy byla „ústním rozkazem tehdejšího ministra národní bezpečnosti K. Bacílka“¹⁶³ pozastavena. Oficiální

¹⁵⁹ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát, kart. 70, neuspoř. Opis dopisu zasláného na JNV ze dne 23. 12. 1952.

¹⁶⁰ Tamtéž, totéž.

¹⁶¹ 28. května 1952 uložilo vedení třem ministrům vypracovat a sestavit nové předpisy k omezování vesnických boháčů spolu s reflexí dosavadní směrnice. Tak vznikla tzv. *Soustava administrativních opatření proti vesnickým boháčům*. Došlo k zesílení postavení ONV a místních národních výborů. Problematika umístění vystěhovaných sedláků byla řešena vybráním státních statků, kde by se kulaci a jejich rodinní příslušníci soustředili, tzv. justiční statky. Dále byl kladen apel na to, aby se vesnice politicky připravila na nadcházející události a neprojevovala lítost vůči třídnímu nepříteli. Na podzim téhož roku byla Akce kulak znovu rozběhnuta na plné obrátky. V *Soustavě administrativních opatření* byly hlavní úkoly dány do rukou ONV (i JNV). Do rukou jejich III. referátům a trestním komisím, které se měly opírat o starý zákon č. 125/1927 Sb. o organizaci politické správy. Úkolem ONV a JNV bylo provést celý akt vysídlení rodiny, rozdělit propadlý majetek na ten, který si rodina může vzít a na ten, který propadne ve prospěch státu. Dále měly zajistit bydlení pro rodinu na justičním statku.

¹⁶² K. KAPLAN, *Proměny české společnosti 1948–1960...*, s. 364.

¹⁶³ Akce „K“ (kulak), dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/uvod/citanka-kolektivizace/represe-diskriminace/akce-k-kulak/> (13. 5. 2022).

cestou byla akce zastavena až roku 1954.¹⁶⁴ Což mohl být jeden z důvodů, proč naopak na Jihlavsku akce v roce 1953¹⁶⁵ byla naplno rozběhnuta a v Jihlavském kraji došlo k nejvíce zákazům pobytu v obcích. To, že akce roku 1953 byla v plném proudu, napovídají i samotné přestupkové spisy týkající se postihů zemědělců. Rokem 1953 počet spisů narůstá, jejich vnitřní obsah se slově vesnický boháč nikterak nebrání. Proč tomu tak bylo, není jasné. Nejspíše je to způsobeno tím, že mnoho obcí Jihlavského kraje prošlo odsunem obyvatelstva po druhé světové válce, a proto zprvu nebylo ani proti komu brojit. Do spisů se dostávají i jedinci, jimž byl majetek zkonfiskovaný Němcům přidělen. Jedním z takových byl střední rolník Antonín Zajíc z Hosova čp. 16,¹⁶⁶ který byl pokutován za opožděné dovezení dřeva. Byl členem KSČ, ale jeho vztah ke straně byl prý vlažný a byl ovlivněn starými zvyklostmi – preference soukromého hospodaření.

8.4. Vybrané případy z Jihlavska

Případy byly vybrány z přestupkových spisů trestní komise JNV Jihlava. Vzhledem k vysokému množství dochovaných spisů bylo vybráno pouze omezené množství. Vybrané spisy byly vyhodnoceny především na základě výše pokuty poznamenané v *rejstříku přestupků 1950–1954*.¹⁶⁷ Vysoké sankce napovídaly tomu, že se bude jednat o perzekuci většího sedláka. Pro tuto práci bylo využito ve vymezeném období let 1950–1953 přes dvacet přestupkových spisů týkajících se problematiky neplnění dodávek v zemědělské oblasti a následné perzekuce z obcí v okolí Jihlavy: Aronolec, Hojkov, Hosov, Kamenice, Kozlov, Uhřínovice, Panská Lhota, Velký Beranov a Řehořov.

V těchto spisech jsou sedláci nejčastěji obviněni dle zákona č. 88/ 1950 Sb.¹⁶⁸ Ve spisech je uvedeno, jakých přestupků se dopustili a dle jakých paragrafů se odsuzují. Na základě probádaných spisů bylo 70% sedláků obviněno dle § 88 – Přestupky v oboru výživy a zásobování, kolem 15% bylo obviněno dle § 53 – Ochrana výroby rostlinné. Často se tyto dva paragrafy objevují společně. Zbýlých 15% bylo odsouzeno na základě jiných paragrafů, těmi byly § 56 – Ochrana výroby živočišné, § 93 – Nesplnění

¹⁶⁴ *Tamtéž*.

¹⁶⁵ Toto tvrzení dokazuje i studie L.KLUKANOVA, *Likvidace selského stavu in Komunistus na Vysočině*. Stalo se v době nesvobody, Jihlava 2001, s. 75 a s. 95.

¹⁶⁶ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.53/53.

¹⁶⁷ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, neuspoř., Rejstřík přestupků (základní) 1950–1954.

¹⁶⁸ Zák. č. 88/ 1950 Sb., dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-88#f3265475> (5. 3. 2022)

oznamovací povinnosti a § 108 – Neuposlechnutí veřejných orgánů (plné znění paragrafů viz Příloha č. 1)

Trestání zemědělců ve vybraných spisech trestní komise (uložené pod III. referátem) doplňují i zprávy o šetření z okresního oddělení veřejné bezpečnosti či dokumenty došle z prokuratury nebo z KNV. Lze tedy sledovat spolupráci mezi jednotlivými institucemi. Trestní komisí pověřený IX. referát (zemědělský), který vykonával konfiskaci, naopak hlavně spolupracoval s jinými referáty v JNV. Nejčastěji s VII. (finančním) referátem. Bez ohledu na tuto spolupráci byl spis často veden u trestní komise.

Zemědělský referát by byl jistě vhodný pro další bádání, neboť vzhledem k četnosti figurování IX. referátu u konfiskací majetku a perzekuce zemědělců lze vyvodit, že se jednalo o další důležitý referát ve všech instancích samosprávy.

Obecně lze z probádaných přestupkových spisů říci, že se s postupem času stávají obsáhlejšími. Spisy z roku 1953 a některé i z roku 1952 obsahují již zápisy o výsledku postiženého i zápisy výsledku svědků. Svědky v daných případech byli členové rodiny, předsedové, tajemníci či referenti MNV, jakož i předseda JZD pod nějž obec spadala. U mladších spisů obvodní oddělení VB často vykonávaly výsledky svědků, a ty shrnovaly do zprávy. Je však zajímavé, že samotnou konfiskaci majetku řešil IX. referát a kopie jeho rozhodnutí se ve spisech trestní komise nenachází. Trestní komise tedy spis prakticky započala, když vyřizovala např. sankce za nedodávky. Dále jejím úkolem bylo ve spolupráci s prokuraturou vyhodnotit a vydat žádost ke konfiskaci majetku, zákazu pobytu apod. Je však možné, že tato rozhodnutí komise vydávala sama bez prokuratury, což v některých případech bylo možné, ale ne vždy. Minimálně roku 1951 je jihlavská prokuratura kritizována za nedostatečnou pomoc trestní komisi JNV.¹⁶⁹

Zákaz pobytu a konfiskace majetku měla správně proběhnout, jen pokud si sedlák odpykával trest. To dokazují i dva případy z Jihlavska: již několikrát zmiňovaná rodina Rychteckých z Kozlova¹⁷⁰ a rodina Jana Novotného z Velkého Beranova.¹⁷¹ V obou případech došlo ke konfiskaci majetku a vystěhování rodiny poté, co byli hlavní živitelé rodiny ve vazbě.

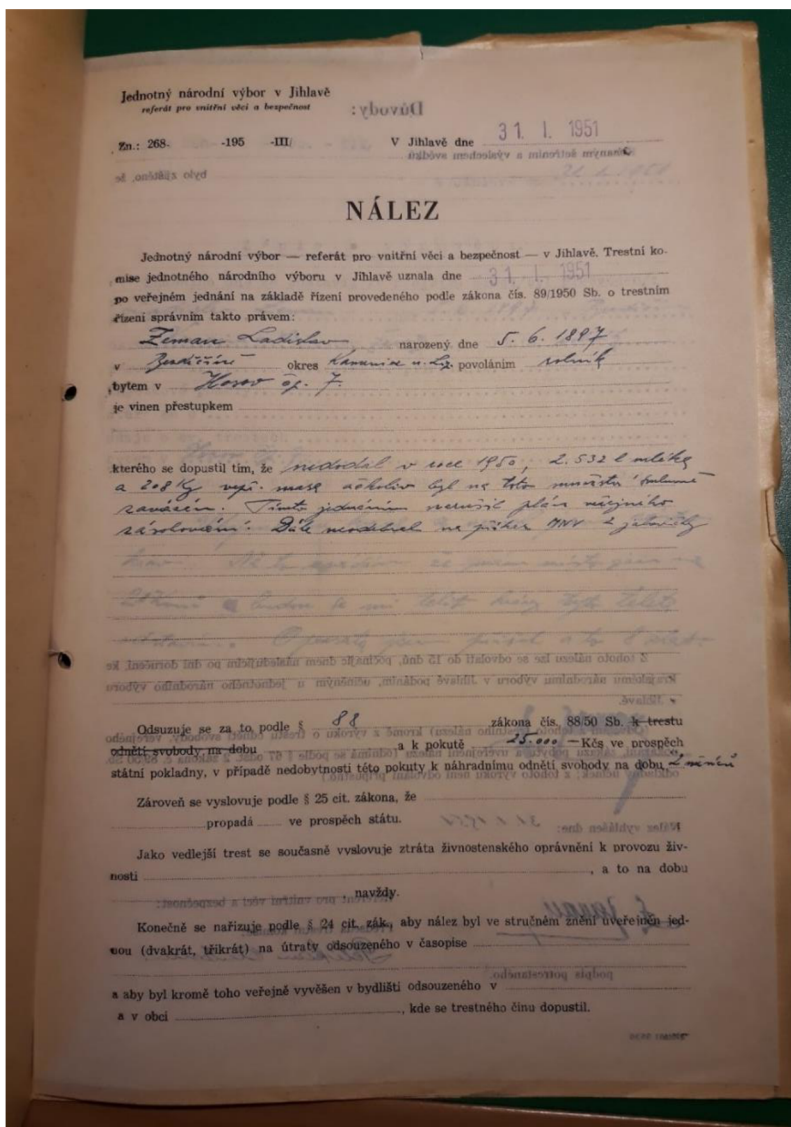
Některé spisy působí dojmem, že v nich něco chybí. Jak bylo nastíněno výše, mohlo by to souviset s chaotickým vedením veřejné správy v letech 1950–1953, kdy

¹⁶⁹ J. PŠENIČKOVÁ, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – vznik JZD 1951*, s. 166.

¹⁷⁰ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.82/53.

¹⁷¹ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.90/53.

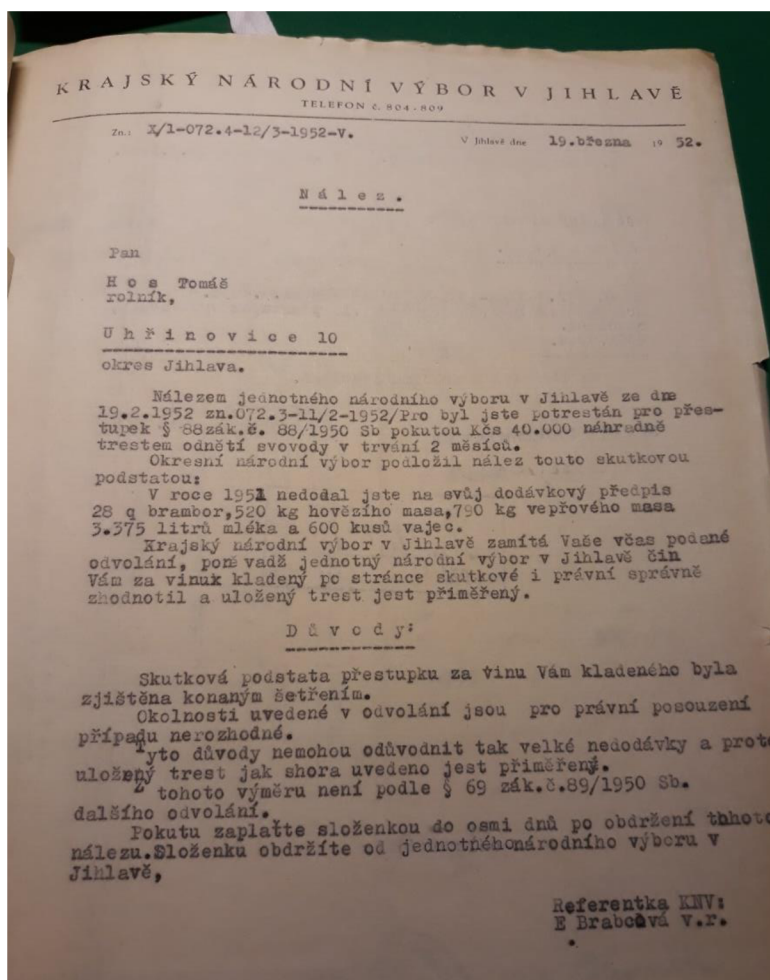
úředníci nemuseli mít dostatek vodítek, jak nakládat s jednotlivými osobami, které se provinily nedodávkami. Do roku 1952 jsou spisy strohé. Obsahují klíčový dokument „Nález“ (viz obr. č. 3), který uvádí nedodávky obviněného, dále sankci za dané provinění a výši náhradního trestu. Často je zde pouze jeden další dokument, který objasňuje důvody potrestání. V něm je zmíněno, že se lze proti rozhodnutí trestní komise JNV do 14 dnů (později do 15 dnů) po obdržení odvolat na KNV. Odpověď z KNV byla prakticky vždy zamítavá (viz obr. č. 4). KNV nejčastěji potvrdil, že JNV trestá dle pravidel a přiměřeně. Dle § 69 zák. č. 89/ 1950 Sb.¹⁷² nebylo proti rozhodnutí KNV dalšího odvolání.

Obrázek 3: Ukázka dokumentu "Nález" trestní komise JNV z roku 1951, SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), kart. 84, neuspoř., Přestupkový spis 110/51.

¹⁷² Zákon č. 89/ 1950 Sb. Zák. o trestním řízení správním (trestní řád správní), dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-89>

Také nevíme s jistotou, kam spisy postupovaly dále, v případě že komise nevydávala konečný verdikt. Vzhledem k tomu, že se u mladších spisů, resp. případů objevuje jako podnět k zahájení řízení trestní oznámení podávané okresním oddělením VB buď na okresní prokuraturu, nebo na JNV, lze předpokládat, že existovala nějaká pravidla, které případy měl dále řešit soud a které řešil JNV samostatně. Je tedy velmi pravděpodobné, že pokud spisy postoupily k soudu, tak se dále vedly právě tam a do původních spisů se již další akta nezakládala, proto mohou působit nedořešeně. Není ovšem vyloučeno, že mohlo dojít k vyjmutí dokumentů ze spisu v období probíhajících restitucí po roce 1990, ten se poté mohl ztratit nebo byl založen jinam. Tato problematika by si jistě v budoucnosti zasloužila probádat.

Obrázek 4: Ukázka dokumentu "Nález" KNV obsahující zamítnutí odvolání z roku 1952, SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), kart. 96, neuspoř., Přestupkový spis 226/52.

Zhruba do roku 1951 se nedodávky řeší zpětně za čtvrtletí. Poté začíná převažovat řešení nedodávek zpětně za jeden uplynulý rok. Tento jev ztěžuje určení, zda byl stanoven nějaký poměr výše nedodávky a výše pokuty, a zda se od pokuty odvíjí výše náhradního trestu.¹⁷³ Jediné, co se prozatím podařilo zjistit, je fakt, že maloročník měl za nesplněné dodávky nižší tresty než velký sedlák.¹⁷⁴ Výše pokuty se tak mohla odvíjet nejen od výše nedodávek, ale také od velikosti hospodářství. Výše náhradního trestu s pokoutou nejspíše příliš nesouvisela, pouze u pokut pohybujících se v desetitisících Kčs se náhradní trest pohybuje již v řádech měsíců nikoliv dnů (viz obrázek č.5).

Seznam potrestaných osob, za nedodržení osevních ploch,
nedodržení plánovaného stavu dobytka a neplnění dodávkových povinností.

29. 2. 51

Jan Holák, Kamenice čp.88 vřašna 33 ha	potrestán pokoutou 170.000.-námř.4més	
Oldřich Maštera, Kamenička 1.	31.87 ha	50.000.- 2 měs.
Arnošt Koch, Kamenička čp.20.	24 ha	60.000.- 2 měs.
František Pejchal, Kamenička 18	33.51 ha	40.000.- 2 měs.
Josef Lavička, Kamenička 11.	36 ha	50.000.- 2 měs.
Josef Blahouš, Kamenička čp.5	42 ha	100.000.- 3 měs. a veškerý majetek propadl ve prospěch státu
Jaroslav Nováček, Vražanov 2	23.81 ha	100.000.- 3 měs.
František Jelínek, Kamenice 26.	19.94 ha	80.000.- 3 měs.
Jan Procházka, Kamenice čp.85	43.79 ha	100.000.- 3 měs. a veškerý majetek propadl ve prospěch státu.
František Partl, Panská Lhota čp.1.	nerespektování zemědělsko technické úpravy půdy, spásání jetele v honech JZD	potrestán pokoutou 100.000.- 4 měs.
Josef Čaha, Panská Lhota 32	" " " "	10.000.- 1 měs.
Felix Fejta, Panská Lhota 3	" " " "	10.000.- 1 měs.
Jan Fila, Panská Lhota 28.	" " " "	80.000.- 3 měs.
František Zadřežil, Panská Lhota	" " " "	60.000.- 2 měs.

Obrázek 5: Ukázka náhodného udělování sankcí z roku 1951, SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), katr. 70, neuspoř., Trestní agenda správní.

¹⁷³ Náhradní trest byl trest odnětí svobody od několika dnů přes měsíce až po dva roky. Tyto sankce mohla komise udělit sama, bez soudu.

¹⁷⁴ Příkladem by mohl být S. Vysibla z Arnolce čp. 20 (výměra 13 ha), který roku 1951 dostal za nedodávku 2000 l mléka pokutu 1000 Kčs, náhradní trest 5 dnu odnětí svobody. Kdežto Fr. Pajdl Uhřínovice čp. 6 (výměra přes 25 ha) dostal za nedodávky 1 500 l mlíka, 500 kusů vajec a 30 kg drůbeže pokutu 10 000 Kčs, náhradní trestu 21 dnů. Sice měl větší nedodávky, ale i tak trest může působit nepřiměřeně. Tato problematika by jistě potřebovala delší porovnání např. i s dobovými cenami zboží. SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 83, neuspoř., Přestupkový spis č.110/50 (Vysibla) a kart. 96, neuspoř., Přestupkový spis 227/52 (Pajdl).

Ve spisech z přelomu let 1952 a 1953 se objevují již zmíněné protokoly z krajské prokuratury a obvodních oddělení VB (viz obr. č. 6 a 7). Obě tyto mocensko-správní složky se zásadně podílely na konfiskaci půdy a perzekuci zemědělců. Z doposud zjištěných informací je jasné, že obvodní oddělení VB provádělo nejen náhodné kontroly v obci, ale i výslechy svědků a obviněných. Mohlo podávat trestní oznámení, které zasílalo buď na trestní komisi JNV a ta pak zemědělce obvinila, nebo také na okr. prokuraturu, která též mohla vznést obvinění.

- 1 -
IPT 1/53

MNB-Obvodní oddělení VB
Luka n./Jihl. okr. Jihlava.
Cj. VB-21269/52. v Lukách n./Jihl. dne 29.12.1952.

OKRESNÍ PROKURATURA
v Jihlavě.

Přílohy: 2.

OKRESNÍ PROKURATURA V JIHLAVĚ	
Došlo	- 2 1. 95 hod. pol.
KRÁT	PŘÍLOH RUŠEK SPISY

TRESTNÍ OZNÁMENÍ.

Evidenční údaje:
Pachatel(é): Marie Rychtecká, roz. Klementová, venkovský boháč,
nar. 25. června 1906 v Brzkově, okres Havlíčkův Brod, vlast-
ní polovici celého hospodářství o výměře 10.81 ha, bytem
Kozlov, čp. 12, okr. Jihlava.

Vc vazbě: /.
Trestný čin: Ohrožení jednotného hospodářského plánu.
Místo činu: Soukromé hospodářství Marie Rychtecké Kozlov, čp. 12.
Poškozený: Veřejné zásobování.
Dolůžné věci: /.
odeslány kam a kdy

II.
Podstata obvinění.

Venkovský boháč Marie Rychtecká, roz. Klementová, nesplnila závazek plynoucí z jejich dodávkových povinností jako soukromá rolnice tím, že za rok 1952 nedodala veřejnému zásobování 7.798 litrů mléka, 2.558 kusů vajec, 655 kg vepřového masa, 13.40 kg vodní jatečné drůbeže, 154 g brambor, 2 kg maku, 1.221 kg lněných stonků, 120 kg lněného semene a 14 g žita.
Mimo to nemá zastaven plánovaný stav dojníc a schází jí do plánu 2 dojnice.

MNB č. skl. 77

Obrázek 6: Trestní oznámení podané obvodním oddělením VB a zaslané na okresní prokuraturu, SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), katrt. 104, neuspoř., Přestupkový spis 51/53 (vícestránkový dokument).

MNE - Obvodní oddělení VB
Luža nad Jihl., okres Jihlava.
Čís. jedn. VB-499/1953.

v Lukách nad Jihl. dne 26.2.1953.

Jednotný národní výbor

V rejstříku přestupků zapsáno
pod položkou 90/53

Jihlava.

Přílohy: 3.

Trestní oznámení.

I.

Evidenční údaje.

Fachatel: Jan Novotný, nar. 17.6.1889 ve Velkém Beranově, okres Jihlava, venkovský boháč obhospodařující zemědělskou usedlost o celkové výměře 31 ha pozemků, bytem ve Velkém Beranově čp.6.

Trestný čin: Ohrožení jednotného hospodářského plánu.

Místo činu: V zemědělské usedlosti ve Velkém Beranově čp.6, okres Jihlava.

Poškozený : Veřejné zásobování.

II.

Podstata obvinění.

Venkovský boháč Jan Novotný ztížil plnění jednotného hospodářského plánu v úseku zemědělské výroby tím, že v roce 1952 nedodal veřejnému zásobování 840 kg lnených stonků, 135 kg vepřového masa a 2.752 litrů mléka.

III.

Zpráva o vyšetření.

Při průzkumu plnění dodávkových úkolů jednotlivými zemědělci v obci Velký Beranov dne 25.2.1953, zjistila hlídka zdejšího obvodního oddělení VB, že vesnický boháč Jan Novotný měl dodat v roce 1952 veřejnému zásobování 85 q žita, 15 q pšenice, 29 q ovsa, 21 q ječmene, 370 q brambor, 840 kg lnených stonků, 80 kg lneného semene, 13 q slámy, 9 q sena, 34 kg máku, 1.660 kg hovězího masa, 1.070 kg vepřového masa, 10.300 litrů mléka, 4.040 kusů vajec a 40 kg vodní

Jednotný národní výbor
v Jihlavě
přil.

Obrázek 7: Trestní oznámení podané obvodním oddělením VB a zasláné JNV, SOka Jihlava, JNV Jihlava (1949-1954), katrt. 104, neuspř., Přestupkový spis 90/53 (vícestránkový dokument)

Nejpozději od roku 1953 je možné v dokumentech vysledovat snahu o vyvrácení argumentace obhajoby obviněného. Ve starších spisech se často setkáme jen s paušálním zamítnutím odvolání od KNV. V mladších spisech je patrná radikalizace a snaha osobu co nejvíce zdiskreditovat. Ať zemědělec udal jakákoliv odůvodnění, proč nedodal předepsané množství, vždy je to argumentováno jako výmluva, že sedlák na to měl dostatek prostředků a nedodávky jsou projevem jeho odporu proti lidově demokratickému zřízení státu a jako sabotáž veřejného zásobování. Takto zamítavě se proti výpovědím staví především obvodní oddělení VB viz např. trestní oznámení vznesené vůči Františku Partlovi z Panské Lhoty.¹⁷⁵

Je zajímavé, že v několika případech nalezených v přestupkových spisech je zmínka o konfiskaci majetku a zákazu pobytu v obci. K tomu bylo využíváno § 21, § 23, § 25 a případně § 26 zák. č. 88/ 1950 (znění paragrafů viz Příloha č. 1). Jak dokládají dokumenty v probádaných spisech, tato závažná rozhodnutí mohla padnout i na základě vyhodnocení pouhou trestní komisí JNV. Samotnou konfiskaci majetku měl na starosti IX. referát ve spolupráci s VII. referátem.

Vystěhované rodiny (v oficiální terminologii rodinné celky¹⁷⁶) byly zanášeny do *Protokolárního seznamu „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ odsouzených k vystěhování v akci „K“ v letech 1951–1953*¹⁷⁷. Často byla vystěhována nejen nukleární rodina, ale i prarodiče žijící na usedlosti. *„Příjmení odsouzeného hospodáře plnilo v terminologii StB současně funkci hesla, pod nímž byl evidován příslušný ‚rodinný celek‘, tj. všichni postižení členové jeho rodiny.“*¹⁷⁸ Každému rodinnému celku je v seznamu přiděleno číslo, poté následuje jméno odsouzeného kulaka a jeho datum narození, pak je číselně vyjádřeno, kolik měl rodinný celek mužů, žen, starších a dětí. Následuje kraj a okres odkud byli vysídleni, další sloupec informuje o místě určení nového pobytu na ČSSS, poslední je uvedeno datum přesídlení. Jako příklad může opět posloužit rodina Rycheckých z Kozlova, která byla nalezena ve výše zmíněném protokolu zpracovaném v knize *Akce „K“*. V seznamu se uvádí pod číslem 1101¹⁷⁹ s tím, že s Františkem jako hlavou rodiny byla přesídlena jeho žena a tři děti z okresu Jihlava v Jihlavském kraji na ČSSS Odolice se ředitelstvím v nedaleké Bílině

¹⁷⁵ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.58/53.

¹⁷⁶ Jako rodinný celek označovali funkcionáři osoby žijící se zemědělcem na jeho zabavené usedlosti.

¹⁷⁷ P. BLAŽEK – K. JECH a kol., *Akce „K“*..., s. 315–498.

¹⁷⁸ *Tamtéž*, s. 315.

¹⁷⁹ *Tamtéž*, s. 425.

(vzdálené od Kozlova zhruba 209 km). Ze seznamu lze dokonce vyčíst, že první byla vystěhována manželka Marie a František až později. V době vysídlení byl stále ve vazbě.

Protokolární seznamy těchto rodinných celků byly v průběhu akce „K“ vedeny různě, mnohé případy se v nich vůbec neobjevily, což ztěžuje nejen dohledání, ale i určení počtu skutečně vystěhovaných osob. Dalším faktorem je, že některé rodiny byly i v průběhu akce „K“ přestěhovány v rámci kraje, nebo byly z obce vyhnány a poté si samy hledaly zaměstnání a bydlení.¹⁸⁰ Takové pohyby seznamy nezaznamenávaly. Jako jeden z důvodů odchodu do nedalekého okolí se nabízí skutečnost, že v danou dobu nebylo místo pro vystěhované rodiny v typicky cílových oblastech poněmeckých regionů. Příkladem by mohl být František Dočekal z Řehořova čp. 38, který byl dle kroniky¹⁸¹ z obce na podzim 1952 vystěhován na ČSSS v Březině u Pacova nedaleko Pelhřimova. Místo tehdy spadalo stejně jako Řehořov do Jihlavského kraje (nicméně vzdálenost je i tak poměrně velká, činí kolem 76 km). Také dle vzpomínek dcery¹⁸² Jana Novotného z Velkého Beranova čp. 6 byla jejich rodina přestěhována dokonce do nedaleké obce Kamenička (vzdálené zhruba 13 km) a později našli „nový“ domov v opuštěné chalupě v obci Vysoké Studnice (vzdálené od Velkého Beranova pouhých 5 km), ač zdejší předseda MNV s jejich příchodem nesouhlasil. Zákaz vstupu do rodné vsi však pro obě rodiny samozřejmě platil. Zkonfiskovaný majetek byl nejčastěji přidělen do správy MNV a přerozdělen mezi nedaleké ČSSS a JZD. Některé usedlosti a jejich prostory byly využívány pro kanceláře a chlévy JZD či ČSSS, jiné byly nabízeny k bydlení, což vyplývá ze seznamu „*usedlosti, které je třeba obsadit.*“¹⁸³

Výše zmíněné může dokládat administrativní chaos, který na celém území ČSR akce „K“ způsobila spojením s neukotveností tehdejších úřadů.¹⁸⁴

...

Níže zmíněné případy jsou vybrány na základě své větší obsáhlosti a poskytují tedy lepší obraz perzekuce. Patří k nim případy, jejichž řešení přesahovalo do IX. referátu a došlo

¹⁸⁰ L. KLUKANOVÁ, *Likvidace selského stavu*, s. 98.

¹⁸¹ SOkA Jihlava, Místní národní výbor Řehořov (1945–971), nezpracováno, kronika obce Řehořov, s. 117.

¹⁸² M. RŮŽIČKA, *Vyhnaní. Akce „kulak“*, Havlíčkův Brod 2008, s. 270–271.

¹⁸³ SOkA Jihlava, JNV (1949–1954), IX. referát, kart. 377, neuspoř., *Usedlosti, které je třeba obsadit* (nedatováno). V seznamu se objevují zabavené nemovitosti V. Bláhy z Hojkova čp. 18., Fr. Dočekala Řehořov čp. 38 a M. Rychtecké Kozlov čp. 12.

¹⁸⁴ P. BLAŽEK – K. JÉCH a kol., *Akce „K“ ...*, s. 315.

tedy ke konfiskaci majetku a vystěhování rodiny. Doplnují je skutečnosti, zpracované již v literatuře, a dále údaje z kronik (k nimž je třeba přistupovat zejména jako ke zdrojům informací o tom, že k nějaké protikulacké akci došlo, jakákoliv hodnocení a osvětování důvodů ze strany tehdejších kronikářů nejsou pochopitelně otázkou faktů).

8.4.1. Případ Jana Procházky

Kamenice čp. 85, rok 1951, výměra 33 ha¹⁸⁵

Dne 27. ledna 1951 byl Jan Procházka pokutován 30 000 Kčs (náhradní trest činil 2 měsíce odnětí svobody) dle § 88 a 56 zák. č. 88/1950 Sb., protože v roce 1950 nedodal 3 933 l mléka, 718 kg vepřového masa a neměl plánovaný stav dojnic. Tímto narušil plán veřejného zásobování. Ze „Zápisu o výpovědi“ obžalovaného vyplývá, že statek ochotně odevzdá a zapojí se do jiné zemědělské práce, jako velmi pravděpodobný důvod lze spatřovat výši pokuty či to, že měl malé dítě. Výpověď je učiněna tentýž den, kdy byl vydán „Nález“ s vyslovením trestu.

O exekuci dalšího trestu ve spisu údaj není. Ovšem dle dokumentů z IX. referátu je Procházka dne 24. června 1951 odsouzen k další pokutě ve výši 100 000 Kčs (náhradní trest je 3 měsíce odnětí svobody) a propadnutí majetku ve prospěch státu. Celková pokuta 130 000 Kčs měla být na žádost manželky zaplacena z její poloviny majetku, který by odevzdala, aby Jan nemusel nastoupit náhradní trest. S tím nejdříve souhlasil finanční a zemědělský referát, a poté i trestní komise JNV. Nicméně zda k tomu opravdu došlo, se v konfiskátech uložených v zemědělském referátu ani ve spisech trestní komise nezmiňuje. Nikde ani není uvedeno, kam a kdy byla rodina vystěhována. Díky seznamu „*Usedlosti, které je třeba řešit*“¹⁸⁶ a „*Seznamu propadlého majetku*“¹⁸⁷ víme, že došlo nakonec k vystěhování rodiny, jelikož je v dokumentech řešeno, co se s usedlostí bude nadále dít. Ze seznamu propadlého majetku se navíc lze dozvědět, že došlo k přidělení živého inventáře obci a část mrtvého inventáře byla prodána. Což znamená, že nejspíše k zaplacení dluhu došlo. Nejspíše byly prodány některé stroje zemědělci Vlastimilovi

¹⁸⁵ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 82, neuspoř., Přestupkový spis č.51/51. Rozsah spisu je čtyři dokumenty. Nález, zápis o výpovědi, úřední záznam nedodávek. List z MNV, který spolu s hospodářským družstvem (HD) navrhuje zemědělce k potrestání, mezi nimiž je i J. Procházka.

¹⁸⁶ SOKA Jihlava, JNV (1949–1954), IX. referát, kart. 377, neuspoř., *Usedlosti, které je třeba obsadit* (nedatováno).

¹⁸⁷ *Tamtéž*, *Seznam propadlého majetku* (nedatováno).

Knotkovi z Jihlavy, Malinovského 68, který dle informací ze IX. referátu vyhořel a byl navrhován jako možný zájemce. Tento případ dokládá, že pro budoucí bádání bude hlavně podstatné probádat různorodou agendu, pro přesnější informace o jednotlivých spisech a osudech lidí v nich zaznamenaných.

8.4.2. Případ Františka Dočekala

Řehořov čp. 38, rok 1952, výměra 22 ha¹⁸⁸

Trest za nedodávky byl udělen již v roce 1951 za nedodání 100 kg lněného semínka, 236 kg hovězího masa, 722 kg vepřového masa a 8000 l mléka. Výše pokuty činila 20 000 Kčs (náhradní trest jeden měsíc odnětí svobody) dle § 88 zák. č. 88/1950. Ve výpovědi tvrdil Fr. Dočekal, že více dodat nemohl, protože nemá ani dostatek krmiva. Usnesení okresní prokuratury o zabavení veškerého majetku včetně usedlosti a žádost o provedení odhadu majetku byly vydány 10. října 1952. Finanční referát JNV na tuto žádost zajistil majetek a provedl odhad jeho ceny 2. prosince 1952. Případ a jeho řešení se přeneslo do roku následujícího.

Dle agendy IX. referátu o konfiskacích¹⁸⁹ je Fr. Dočekalovi v prosinci roku 1952 zabaven majetek. Usedlost a pozemky propadly ve prospěch MNV Řehořov a zvířata ve prospěch JZD Smrčná (kromě dvou koní, kteří mají být přiděleni dvěma zájemcům ze Stonařova).

Z kroniky Řehořova¹⁹⁰ se dozvíme důvod vystěhování této rodiny i kam byla vystěhována – dne 1. ledna 1951 je rozhodnuto, že budou potřeba další prostory pro MNV V Řehořově. Na podzim následujícího roku je zlikvidován František Dočekal a v prosinci je s celou rodinou přesunut na státní statek v Březině u Pacova (tehdejší kraj Jihlava, vzdáleno kolem 76 km). MNV se poté přestěhoval na usedlost¹⁹¹ a pozemky rozdělil mezi malé a střední zemědělce, což ostatně mohli mnozí tito zemědělci vnímat jako značné plus likvidace velkého sedláka.

¹⁸⁸ SOKA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 96, neuspoř., Přestupkový spis č.210/52. Ve spisu se nachází pouze nález a zápis a výpovědi. Osud tohoto sedláka je spíše znám z agendy IX. referátu a kroniky.

¹⁸⁹ SOKA Jihlava, JNV (1949–1954), IX. referát, kart. 377, neuspoř.

¹⁹⁰ SOKA Jihlava, Místní národní výbor Řehořov (1945–1971), nezpracováno, kronika obce Řehořov, s. 117.

¹⁹¹ Jeden z důvodů „rozkulačení“ byl také získat nové prostor pro úřady a státní instituce všeho druhu.

8.4.3. Případ Jana Novotného

Velký Beranov čp. 6, rok 1953, výměra 31 ha¹⁹²

Rodina Novotných měla v historii obce místo již od 17. století. Jejich statek byl velmi honosný a v meziválečném období prošel přestavbou.¹⁹³ Převážně díky rozlehlosti nemovitostí o tento výstavní statek stálo zdejší JZD.

Pro režim byl J. Novotný trnem v oku z mnoha důvodů. J. Novotný zcela logicky zaměstnával námezdní sílu, což bylo spatřováno jako akt vykořisťování. Další přitěžující okolností se stalo, že byl Novotný členem agrární strany, za války plnil dodávky dobře a po válce byl členem národně socialistické strany. Dále prý nekomunikuje s úřady a je na členy MNV nepřijemný.¹⁹⁴ S ohledem na minulost a svým chováním dává dle funkcionářů najevo „*že s dnešním lidově demokratickým státním zřízením nesouhlasí a lpí příliš na své panovačnosti, neb si je stále vědom, že je velkým zemědělcem.*“¹⁹⁵

Dne 11. března 1953 byl Novotný pokutován 50 000 Kčs (náhradní trest 40 dní odnětí svobody) za nedodávky 135 kg vepřového masa a 2 752 l mléka. Obviněn dle § 88 zák. č. 88/ 1950 Sb. mj. dle § 21 a §23 téhož zákona mu byl zabaven majetek a udělen zákaz pobytu v obci. Jak bylo zmíněno výše zbytek rodiny byl vystěhován do nedaleké obce Kamenička a poté se rodina přestěhovala do opuštěné chlupy v obci Vysoké studnice.

Usedlost Jana Novotného dostalo do držení JZD, které za dobu svého zdejšího hospodaření obytný dům srovnalo se zemí. Dnes na jeho místě stojí novodobé kanceláře zdejšího poměrně velkého zemědělského družstva.

¹⁹² SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.90/53. Spis obsahuje 9 dokumentů. Nález (tři typy provedení – jeden obsahuje § 21 a § 23 zák. č. 88/ 1950 Sb.), trestné oznámení obvodního oddělení VB (vícestránkové) a s tím spojené zápisy o výpovědích a protokol o výslechu J. Novotného. Mezi dokumenty z roku 1954 se řadí oznámení o přijetí do vazby a žádost o uvedení dokladů odsouzeného zaslané z Ústavního nápravného zařízení Bory.

¹⁹³ RŮŽIČKA Miloslav, *Vyhnanci. Akce „kulak“*, s. 270.

¹⁹⁴ To se ostatně také velmi často uvádí ve spisech, že kulaci jsou zlí, nepřijemní a je s nimi těžké pořízení.

¹⁹⁵ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.90/53

8.4.4. Případ Václava Bláhy

Hojkov čp. 18, rok 1953, výměra 30, 93 ha¹⁹⁶

Z jeho spisu vyplývá, že byl v obci nepohodlný a je zde přímo uvedeno předsedou MNV Hojkov Václavem Vytiskou, že je Bláha špatným hospodářem a jeho žena je svářlivá a nepomáhá mu. Ve spisu je naznačeno, že Bláha je fyzicky nemocen. Je možné, že na hospodářství opravdu sám se ženou nestačil. Nicméně od toho měly být námezdní síly, které však byly soukromým zemědělcům komunisty zakázány.

Dle již zmíněného dopisu (v kapitole Oficiální začátek akce „K“) zaslaného z MNV Hojkov na JNV,¹⁹⁷ rada MNV odmítla označit Václav Bláhu spolu s Robertem Dolejším a Josefem Jírou (všichni z Obce Hojkov) za vesnické boháče. Tento dopis z MNV Hojkov byl podepsán i týmž předsedou MNV Václavem Vytiskou, který Bláhu kritizoval za špatné hospodaření. Je tedy otázkou, co se v obci opravdu odehrávalo a co tedy vedlo k rozporu. Ze spisu vyplývá, že předseda MNV je na straně funkcionářů a nijak Bláhu nebrání, na druhou stranu jeho i ostatní odmítne označit za kulaka. Možná v tom hrály roli vztahy na vesnici, ale o tom prozatím lze pouze spekulovat. Bláhu však toto rozhodnutí MNV nezachránilo. „Nález“ vypsany na jeho osobu obsahuje onen § 21 a § 23 zák. č. 88/ 1950 Sb., tudíž vystěhování a konfiskaci majetku. Totéž mělo potkat jeho ženu, ale u ní je dopsán § 16 téhož zákona, tj. upuštění od trestu. Nikde se nepodařilo nalézt, kam byl Bláha vystěhován, ani zda jeho žena mohla zůstat v obci, když ji byl trest prominut. Na usedlosti zůstat nemohla vzhledem k tomu, že se jejich nemovitost nacházela v onom seznamu „*usedlostí, které je třeba obsadit*“. Otázkou je, jak si vysvětlovat rozdílný přístup moci k oběma manželům – zdali odráží výše zmiňovaný nesoulad v páru a vychází vstříc „tomu lepšímu“ z nich, nebo je odrazem nějaké mocenské snahy o rozvrácení rodiny.

¹⁹⁶ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.9/53. Rozsáhlý spis, již přes 10 různých dokumentů. Nález s odůvodněním, jak proti Václavovi, tak i proti jeho ženě Ludmile (obsahují § 26, §25, §26 a u Ludmily §16). trestní oznámení okresního oddělení VB, výslechy svědků a obviněného, dokumenty z okr. prokuratury vloženy ve složce nazvané Trestní spis. Dopis manželky Ludmily se žádostí odvolání rozhodnutí trestní komise JNV proti jejímu manželovi, který byl zaslán na KNV. Odpověď z KNV chybí. Výslechy a výpovědi svědků.

¹⁹⁷ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 70, neuspoř., Opis dopisu příšlého z obce Hojkov na JNV.

8.4.5. Příklad Františka a Marie Rychteckých

Kozlov čp. 12, rok 1953, výměra 21, 62 ¹⁹⁸

Osud této rodiny z malé obce Kozlov nedaleko Velkého Beranova je jeden z nejlépe zmapovaných případů. Vzhledem k tomu, že se táhne napříč celým postihovaným obdobím, je pro tuto práci velmi přínosný. Spis Marie Rychtecké byl založen roku 1953. S tím souvisí, že je již plně a oficiálně ve spisu označena ze vesnického boháče, stejně jako již zmínění z přelomu let 1952 a 1953.

Roku 1953 je obviněna dle § 56 a § 88 zák. č. 88/ 1950 Sb. k pokutě 10 000 Kčs a náhradnímu trestu 1 měsíc za neplnění 477 kg vepřového masa, 681 kg hovězího masa, 7 769 l mléka, 2 211 kusů vajec, 175 kg brambor a 120 kg olejin. Údajně neplní dodávky z důvodu toho, že má negativní vztah k lidově demokratické republice. Marie na svou obhajobu tvrdí, že opakovaně žádala MNV, aby se staral o zabavenou polovinu hospodářství po manželovi, který byl dle informace z jejího spisu v roce 1950 odsouzen k odnětí svobody za machinaci, černou porážku a neplnění dodávek. Uvádí, že dodávky ze své poloviny splnila, a že kontingent je špatně vypočítán na celé hospodářství, které již nemá v držení. Ona s dětmi stačí pouze na svou polovinu.

Marie si 18. dubna 1953 sehnala obhájce JUDr Karla Nováčka, pravděpodobně i z důvodu, že dne 15. dubna 1953 byl od finančního referátu proveden soupis o zabezpečení propadlého majetku.¹⁹⁹ V „Nálezu“ z 12. května 1953 je odkazováno na § 21 a § 23 zák. č. 88/1950 Sb., což opět neznamená nic jiného než konfiskaci majetku a zákaz pobytu. 25. května 1953 byla na základně usnesení trestní komise konfiskována polovina usedlosti patřící Marii ve prospěch MNV Kozlov, který dostává i celý inventář na starosti. Z *Protokolárního seznamu „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ určených k vystěhování v akci „K“ („Kulaci“) v letech 1951–1953*²⁰⁰ se dozvíme, že rodina byla vystěhována 26. května 1953 na ČSSS Bílina (zde sídlilo ředitelství statku) provozovna Odolice (vzdáleno kole 209 km od Kozlova). Pamětnice

¹⁹⁸ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, kart. 104, neuspoř., Přestupkový spis č.82/53. Kolem 15 dokumentů. Dva nálezy a jeho opis, potvrzení nedodávek, odvolání na KNV, zamítnutí z KNV, dokument „Zvolení obhájce“, trestní oznámení okresního oddělení VB podané na JNV, výsledky a výpovědi obviněné a svědků.

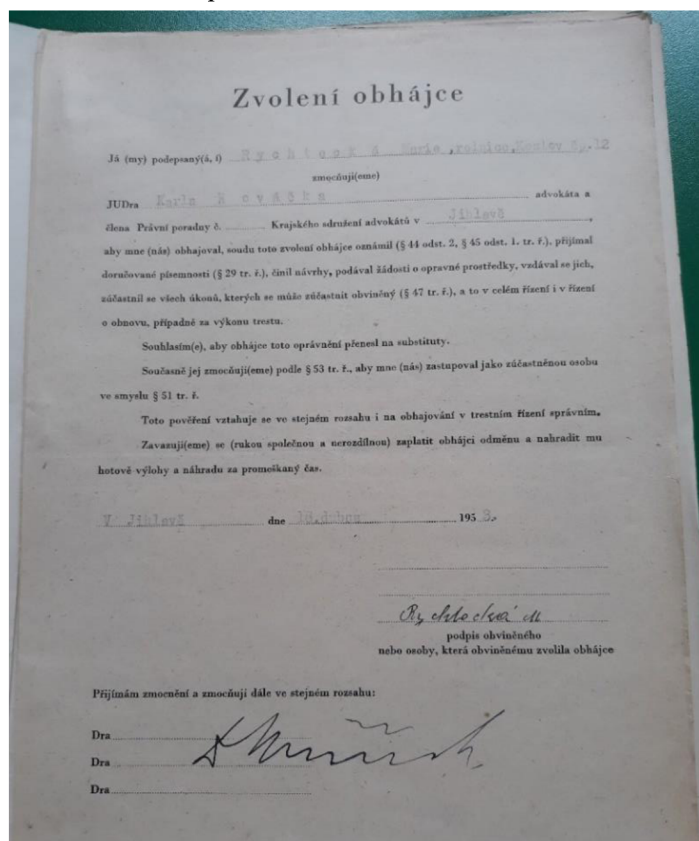
¹⁹⁹ SOkA Jihlava, JNV (1949–1954), IX. referát, kart. 377, neuspoř.

²⁰⁰ Petr BLAŽEK, Karel JECH, Michal KUBÁLEK a kol., *Akce „K“: vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech*, Praha 2022, s. 425.

zmiňuje, že je na nádraží do Jihlavy odvezli brzy ráno, aby nemohlo dojít k jakémukoliv odporu ze strany obyvatel obce.

Rodina byla tedy trnem v oku tehdejšímu režimu již od počátku padesátých let, pravděpodobně hlavně z důvodu rozlehlosti a touze jednoho starousedlíka pana Zdarsy (člena rady MNV Kozlov) po jejich usedlosti. Prakticky okamžitě se nastěhoval do domu Rychteckých a figuruje často ve spisu jako svědek. V knize Miloslava Růžičky *Vyhnanci II.*,²⁰¹ vzpomíná jedna z dcer Rychteckých. Dle jejího svědectví zatkli jejího otce roku 1950 nedlouho poté, co odmítl vstoupit do JZD Kozlov. To znamená, že výše zmíněný důvod odsouzení za nedodávky a černou porážku mohl být pouze smyšlenou záminkou. Dle kroniky obce Kozlov²⁰² bylo JZD Kozlov založeno roku 1950, vstupovali do něj pouze drobní zemědělci a JZD mělo problémy. Proto možná chtěli, aby právě František Rychtecký vstoupil. Nedlouho poté byl Rychtecký odsouzen na 4 roky vězení.

Kolem roku 1956 JZD Kozlov postoupilo na III. typ, při té příležitosti mu do správy byla předána i usedlost čp. 12.

Obrázek 8: Marie Rychtecká si volí obhájce (jedná se o prozatím jediný nalezený exemplář), SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), katr. 104, neuspoř., Přestupkový spis 51/53

²⁰¹ M. RŮŽIČKA, *Vyhnanci II. Akce „kulak“*, Praha 2011, s. 193–196.

²⁰² SOkA Jihlava, Archiv obce Kozlov (1862–19445), inv. č. 13, kronika obce Kozlov (1910–1956), s. 208.

8.4.6. Případ Františka Partla

Panská Lhota čp. 1., rok 1953, výměra 26, 01 ha²⁰³

Ze spisu vyplývá, že se funkcionáři snažili za kulaka/vesnického boháče (použito obou termínů) označit jak majitele usedlosti Františka Partla, tak i jeho syna Františka ml. Nejspíše ve snaze zabránit perzekuci syna se ve výpovědích Františka ml. a jeho matky Františky Partlové roz. Navrátilové vyskytuje popis negativního až despotického chování Františka st., který sice již není fyzicky zdatný, ale o chodu hospodářství rozhoduje. Je možné, že František st. opravdu takový byl, ale spíše by se dalo přiklonit k tomu, že se rodina snažila alespoň zmírnit dopady kulackého cejchu na své děti. Být synem kulaka je přeci jen menší provinění než být samotným kulakem.

Důvodem perzekuce byla jistě nejen rozlehlost polností, ale také rozsáhlé budovy přiléhající k usedlosti, které viděl předseda JZD František Kalenda jako možnost rozšíření JZD a jeho dovybavení, jelikož na usedlosti rodiny Partlových se nacházelo poměrně pokročilé technické vybavení. Lze sledovat snahu za jakoukoliv cenu obžalovaného obvinít z „*ohrožení jednotného hospodářského plánu z nedbalosti*“ Nedodávky jsou vysvětleny např. tím, že obžalovaný má negativní vztah k současnému zřízení (na MNV posílá jen syna, jelikož nerad komunikuje s úřady), a proto neplní dodávky, i když je předtím do roku 1948 plnil bezchybně. Je mu vyčítáno, že za války dodávky plnil a v roce 1952 ne.²⁰⁴

Obvodní oddělení VB 8. prosince 1952 ovšem hlásilo, že František mladší je ještě horší kulak než jeho otec a na nedostatek krmiva se pouze oba vymlouvají. František mladší „*hospodářství zanedbává, pozemky špatně obdělává a nehnojí umělými hnojivy.*”²⁰⁵ *Jeho pracovní morálka je velmi špatná. Na hospodářství svého otce sice pracuje, ale tak aby narušoval výstavbu naší vlasti a cestu k socialismu.*“²⁰⁶

Spis řeší i politické nastavení Partlů. Oba byly za první republiky příznivci strany lidové (v době šetření nebyli v žádné straně) a nejspíše jsou oba věřící. Doslovně se zde

²⁰³ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, neuspořádáno, kart. 104, Přestupkový spis č.58/53. Přes 20 vícestránkových dokumentů. Nález trestní komise. Kromě trestních oznámení podaných nejen na Františka, ale i na jeho syna, jsou zde protokoly o výsledku obviněných a rodiny, protokoly o výpovědi svědků (vyslýchání opakovaně), dokumenty z okresní prokuratury.

²⁰⁴ Opět velmi typický jev u všech spisů z roku 1953. Snaha vyvrátit jakoukoliv obhajobu.

²⁰⁵ Neodebírání umělých hnojiv, bylo úřady také hlídáno a zemědělci za to též byli trestáni, ale v podstatně menší míře než za nedodávky.

²⁰⁶ SOkA Jihlava, JNV Jihlava (1949–1954), III. referát JNV, neuspořádáno, kart. 104, Přestupkový spis č.58/53.

o synovi píše: „*politické vědomosti čerpá z vatikánského nepřátelského rozhlasu*“.²⁰⁷ Dále je kritizován za to, že byl za druhé světové války členem zemědělské komise při rozpisu dodávek v obci. Jeho přičiněním byly údajně menším zemědělcům vypisovány větší dodávky než velkým sedlákům, kulakům. František byl stejně jako jeho otec proti socializaci vesnice a nedodávky na jejich usedlosti jsou záměrné sabotování veřejného zásobování.

Na konci spisu je ručně dopsáno, že soudní řízení bylo zastaveno a případ se postupuje ke správnímu řízení, tedy se navrácí do kompetence JNV. Další průběh případu není znám. Ani v agendě IX. referátu se o této rodině nenachází zmínka.

...

Z výše uvedeného vyplývá, že byli opravdu nejčastěji perzekuováni sedláci s velkou výměrou a rozlehlými hospodářskými budovami, které se hodily pro rozvoj JZD (či potřeby MNV) v dané obci. Kromě velikosti majetku byla trnem v oku i jejich schopnost organizovat chod těchto velkých statků. Režim potřeboval zemědělce závislé na státu a jeho institucích, což vylučuje prakticky veškerou míru samostatnosti.

Dalším důvodem (ale ještě častěji vhodným podpůrným argumentem) k odstranění sedláka mohlo být to, že byl věřícím, nebo v meziválečném období členem či příznivcem agrární, popř. jiné nevhodné strany. Je neuvěřitelné jak bravurně členové komisí, úředníci JNV nebo funkcionáři VB dokázali využít jakékoliv maličkosti. Pokud sedlák plnil kontingent za války, byl automaticky označen za pomahače nacistů a za utlačovatele maloročníků, kterým měl předeepsat velké dodávky. Všechno to z něj automaticky činilo odpůrce komunismu. Dále důvodem mohla být závist osoby, která měla vysoké postavení v obci. Nicméně toto lze ze spisů těžko dokázat. Zde by mohla v budoucím bádání napomoci orální historie, byť naživu jsou již pouze děti perzekuovaných sedláků.

Administrativně perzekuce velkých sedláků započala prostřednictvím HTÚP a zabavováním techniky, někdy se objevuje pokuta za neodebrání umělých hnojiv. Jako nejsnadnější způsob, jak vesnického boháče zničit, se ukázalo umělé navyšování povinných dodávek, které sedlák nemohl splnit, a tak byl obviněn z úmyslného ohrožení veřejného zásobování. Poté co byl sedlák finančně i jinak zničen, následovala konfiskace

²⁰⁷ *Tamtéž.*

majetku, vystěhování a nucené umístění na ČSSS. Zde musel rodinný celek pracovat nadále v zemědělství, aby nedocházelo k takovým ztrátám pracovních sil v zemědělské výrobě.

Postup úřadů byl velmi často usnadněn špatným zdravotním stavem sedláka spojeným mnohdy s pokročilým věkem. Není divu, že nemocný a starý sedlák sám pouze s rodinnými příslušníky na usedlost nestačil. Ostatně od toho se najímala námezdní síla a zaměstnanci či se pronajímala půda maloroelníkům. Toto vše však moc označila za akt vykořisťování a veškerá tato výpomoc byla sedlákům odepřena. Neplnění dodávek bylo též záminkou k zabavování „přebytečných“ strojů na obdělávání půdy a další usnadnění práce, a to už v rámci zakládání STS před započítáním akce „K“. Jak vyplývá z agendy IX. referátu s ohledem na dataci podobných rozhodnutí, byly stroje při akci „K“ zabaveny často těsně před obdobím, kdy bylo nutné je použít. Ve „společném užívání“ končily stroje i v případě konfiskací. Např. v spisu Fr. Partla uvádí předseda JZD, že jeho technika se použije pro „rozvinutí JZD“.

Mezi aktéry perzekuce kromě okresní prokuratury a zapojených bezpečnostních složek patří právě trestní komise JNV a ONV, které prakticky perzekuci sedláků řídily a měly poměrně velké kompetence na to, že nebyly složkou soudní moci. Jejich hlavními partnery při jednotlivých řízeních byly místní MNV a JZD. Zvláště předsedové JZD měli možnost se podílet na výběru kulaka s ohledem na kritéria formulovaná výše. V novějších spisech předsedové JZD neskřívají úmysl využít majetku stíhaných pro účely družstev: ve svých výpovědích hodnotí rozlehlost usedlosti, jak by se daly nemovitosti či pozemky využít ve prospěch JZD, jak tyto zabavené majetky napomohou JZD k postupu na vyšší typ atd.

Co se týká malých a (zpočátku i) středních rolníků, u nich byly tresty vynášené komisemi spíše symbolické, často s doporučením ke vstupu do JZD. Pokud nevěřili ve společné vlastnictví, bylo to přisuzováno tomu, že rolník žije stále ve starých schématech, je ovlivněný kulaky v obci a nechápe pokrokovost JZD. Tažení proti středním rolníkům přišlo na pořad v období, které tato práce již nesleduje. Je možné, že v pozdější době byli ke vstupu přesvědčováni např. prostřednictvím uvalení pokut i malí rolníci, to však může být předmětem dalších bádání.

Závěr

Období 50. let 20. století nebylo jistě lehkou dobou v mnoha ohledech. Nadvláda jedné politické strany a ideologie zanechala bolestivé šrámy ve všech sférách. Touha po centralizaci a naprosté kontrole nad obyvatelstvem projevila ve veřejné správě vznikem JNV a v zemědělství aktem kolektivizace. Snaha urychlit tento již dosti umělý proces centralizace vedla ke zvýšení nátlaku na nepohodlné obyvatelstvo. Při združstevňování zemědělství tyto snahy a touhy vyvrcholily v Akci kulak, která definitivně narušila venkovský vztah k půdě, jenž se již nikdy nepodařilo plně navrátit.

Snahou této práce bylo zmapovat způsob perzekuce v prozatím nezpracované oblasti Jihlavska. Zejména prostřednictvím dokumentů dochovaných v archivních fondech JNV Jihlava. Jedním z cílů bylo popsat místo výboru v této perzekuci s důrazem na bezpečnostní referát a jeho trestní komisi, která figurovala při zajišťování vesnických boháčů. Ukázalo se, že řízení i rozhodnutí komise byla nelidská stejně jako doba samotná, což podporovaly časté změny pravomocí prostřednictvím zákonů, vyhlášek a vládních nařízení atd.

Práce obsahuje historický kontext vedoucí k událostem 50. let, poukazuje na problematické rysy kolektivizace a s ní neodmyslitelně spojená JZD, která byla důležitými aktéry při perzekuci zemědělců. Pomáhala vybírat kulaky, aby získala jejich usedlost i s živým a mrtvým inventářem pro svůj další rozvoj. Informace o jednání JZD ve velké míře poskytují právě přestupkové spisy, kde často předsedové JZD vypovídají o tom, na co by se jim dané objekty obviněných hodily. Nejspíše aby obvinění a případná konfiskace půdy byla lépe obhájena, bylo zemědělcům vyčítáno jejich případné členství v agrární straně za první republiky. Věřící sedlák byla také nepřítel. Většinou výčet veškerých špatných vlastností a provinění byl shrnut tvrzením, že vinický boháč má negativní vztah k lidově demokratickému zřízení. Kromě HTÚP, se dle agendy jako nejvíce praktikovaný způsob perzekuce ukázalo trestání za nedodržování uměle navyšovaných dodávek. Byl to nejjednodušší a nejefektivnější způsob, jak se nechtěného sedláka obvinít. Např. z úmyslného ohrožení veřejného zásobování. Mezi další patřilo zabavování techniky a zákaz námezdní síly. K tomuto se musí přičíst často vyšší věk majitelů usedlosti. Funkcionářům muselo být jasné, že vysoké kontingenty sami hospodáři s rodinou, bez námezdní síly, nedokážou splnit. Z přestupkových spisů lze

získat poměrně dobrý obrázek o způsobu perzekuce, který se ukázky v poslední kapitole snaží zmapovat.

Mnohé informace k tématu obsahuje vedle „domovského“ bezpečnostního referátu JNV (pod nějž komise patřily) také agenda IX. referátu, což dokazuje, že pro lepší pochopení perzekuce a pohybu spisů v JNV je zapotřebí do budoucna nahlédnout do rozmanitějšího množství agendy výboru. Pro další bádání se i nabízí fondy okresních soudů, které se zabývaly případy, pro jejichž konečné řešení i tak široce nastavené pravomoce komisí nestačily. Tyto komise za celou dobu Akce kulak po celém území ČSR odsoudily bez soudu kolem 25%²⁰⁸ všech kulaků ke konfiskaci majetku a k vysídlení z rodné obce. Jak může být někdo vystěhován bez soudního příkazu? Jak mu může být zabaven veškerý majetek a neponechány skoro ani základní potřeby pro přežití? Proč tyto osoby musely žít v nelidských podmínkách jako nevolníci? Tyto a mnohé další otázky jsou z období komunismu prozatím neodhaleny a čekají na svého badatele.

²⁰⁸ P. BLAŽEK – K. JECH, *Akce „K“* ..., s. 311.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

Státní okresní archiv Jihlava:

Fond Archiv obce Kozlov (1862–1945) – kronika obce (1910–1956)

Fond Jednotného národního výboru Jihlava (1949–1954)

Fondy Místního národního výboru Řehořov (1945–1971) – kronika obce (1930–1968)

Dobový tisk:

Jiskra, orgán krajského výboru KSČ v Jihlavě, 1951 a 1952

Edice pramenů

PŠENIČKOVÁ Jana, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1950*, Praha 1998.

PŠENIČKOVÁ Jana, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1951*, Praha 1999.

PŠENIČKOVÁ Jana, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1952*, Praha 2000.

PŠENIČKOVÁ Jana, *Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD 1953*, Praha 2002.

Seznam literatury:

BLAŽEK Petr a KUBÁLEK Michal (eds.), *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*, Praha 2008.

BLAŽEK Petr, JECH Karel, KUBÁLEK Michal a kol., *Akce „K“. Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty*, Praha 2022.

BOČKOVÁ Marie, *Kolektivizace zemědělství a procesy s rolníky na Olešnicku*, *Zemědělství a 50. léta, Prameny a studie č. 41*. Praha 2008, s. 7–22.

BOŠTÍK Pavel, *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*, Praha 2020.

BUREŠOVÁ Jana, *Kolektivizace zemědělství v české historiografii*, Východočeské listy historické č. 32, 2014, s. 97–108, dostupné na: <https://adoc.pub/20141fe2a24da0b9b143b884c096d60a499b86390.html> (9. 6. 2022).

DOLEŽAL, Miloš, *Jako bychom zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhoštského faráře P. Josefa Toufara*, Pelhřimov 2012.

HLEDÍKOVÁ Zdenka, JANÁK Jan, DOBEŠ Jan, *Dějiny správy v Českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2007.

HRABA Zdeněk, *K fenoménu potlačování tzv. „vesnických boháčů“*, Právněhistorické studie, č. 43, Praha 2013

HRABA Zdeněk, *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945–2004. právně normativní pohled*, Praha 2013.

JECH Karel, *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, Praha 2008.

JIRÁSEK Zdeněk, *Nechanická aféra 1947*, Hradec Králové 1992.

JIŘÍK Karel, *Zvláštní postavení jednotných národních výborů v soustavě národních výborů v letech 1949–1954*, Sborník archivních prací, roč. 34, č. 2, 1986.

KABÁT Jindřich, *Psychologie komunismu*, Praha 2011.

KAPLAN Karel, *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov*, Praha 2012.

KLUKANOVÁ Ludmila, *Likvidace selského stavu in Komunismus na Vysočině. Stalo se v době nesvobody a třídní nenávisti III.*, Jihlava 2001.

KUKLÍK Jan, NĚMEČKOVÁ Daniela, *Majetkové změny v ČSR v letech 1945–1948*, Paměť a dějiny 1, 2017.

MAYER Alfred Maria, *K sociálnímu vývoji našeho venkova*, Praha 1930.

PERNES Jiří, *Československo mezi válkou a komunistickou totalitou (1945–1948)*. Dostupné na: <https://www.skola-chrast.net/userFiles/tridy1920/9b/csr-1945-1948.pdf> (29. 5. 2022).

PISKOVÁ Renata a kol., *Jihlava*, Praha 2009.

ROKOVSKÝ Jaroslav, SVOBODA Libor (eds.), *Kolektivizace v Československu*, Praha 2013.

RŮŽIČKA Miloslav, *Vyhnaní. Akce „kulak“*, Havlíčkův Brod 2008.

RŮŽIČKA Miloslav, *Vyhnaní II. Akce „kulak“*, Havlíčkův Brod 2011.

SLEZÁK Lubomír, *Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví* in *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*. Sborník příspěvků konference konané ve dnech 15. 16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám, Uherské Hradiště 2002, s 9–20.

ŠEDIVÝ Ivan, NĚMEČEK Jan, KOCIAN Jiří, TŮMA Oldřich (eds.), *Únor 1948 v Československu. Nástup komunistické totality a proměny společnosti*, Praha 2011.

ŠMILAUREOVÁ Eva, *Správní vývoj a diplomatika okresních národních výborů v letech 1945–1960*, Sborník archivních prací, 1982, číslo 1, s. 43–170.

URBAN Jiří, *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*, Praha 2010.

VACULÍK Jaroslav, ČAPKA František, *Nástin českých dějin 20. století*, Brno 1999.

ZEMAN Karel, *Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR od roku 1918 do současné doby*, Praha 2013.

Absolventské práce:

GÖTH Jan, *Jihlavský jazykový ostrov – odsun Němců a dosídlení území pro druhé světové válce*, bakalářská práce, Brno 2020. Dostupné na:

https://is.muni.cz/th/j8ma6/Goth_BP_2020.pdf (2. 6. 2022)

KOLAŘÍK Petr, *Komunistická strana Československa a parlamentní volby v roce 1925*, diplomová práce, České Budějovice 2020. Dostupné na:

https://theses.cz/id/p6nxx8/Komunisticka_strana_Ceskoslovenska_a_parlamentni_volby_v_.pdf (7. 6. 2022)

ŠPETÍKOVÁ Klára, *Pozemková reforma jako předmět teorie veřejné volby. Případ Československa*, Brno 2020. Dostupné na:

https://is.muni.cz/th/svfuv/Diplomova_prace_Spetikova.pdf (7. 6. 2022)

Další internetové zdroje:

Akce „K“ (kulak), dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/uvod/citanka-kolektivizace/represe-diskriminace/akce-k-kulak/> (12. 3. 2022)

HAVLÍČKOVÁ Petra, *Správní vývoj v Jihlavě*, dostupné na:

<https://www.pravnilabyrint.cz/spravni-vyvoj-v-jihlave-1945-1989/> (20. 2. 2022)

Košický vládní program, dostupné na:

<https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf> (1. 6. 2022)

Případ Babice, dostupné na:

<https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologicky-ch-textu/pripad-babice/> (14. 6. 2022)

ZVĚŘINA Pavel a RŮŽIČKA Daniel, *Kolektivizace. Komunistické uspořádání*

zemědělské výroby, dostupné na: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/kolektivizace.php> (2. 6. 2022)

Vyhlášky, ustanovení a zákony dostupné online:

Nařízení vlády č. 78/1951 Sb. Vládní nařízení o trestní pravomoci místních národních výnorů, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1951-78> (26. 5. 2022)

Úřední list 473/ 1950 Ú. 1. Výnos ministra vnitra, dostupné na:

<https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=25695&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> (10.2.2022)

Zákon č. 47/1948 Sb. Zák. o technickohospodářských úpravách pozemku (scelovací zákon), dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-47> (1. 6. 2022)

Zák. č. 69/1949 Sb. Zák. o jednotných zemědělských družstvech, dostupný na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-69#p1> (6. 6. 2022)

Zák. č. 88/ 1950 Sb. Trestní zákon správní, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-88#f3265475> (1. 6. 2022)

Zák. č. 89/ 1950 Sb. Zák. o trestním řízení správním (trestní řád správní), dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-89> (26. 5. 2022)

Zák. č. 139/ 1947 Sb. Zákon o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1947-139> (1. 6. 2022)

Zák. č. 142/1949 Sb. Zákon o výkonu lidové správy v sádlech krajů, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-142/zneni-19500101> (20.2.2022)

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. Ústava Československé republiky, dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-150#c111> (6. 3. 2022)

Přílohy

Příloha č. 1 – Trestní zákon správní č. 88/ 1950 Sb. (plné znění paragrafů používaných v přestupkových spisech trestní komise JNV)

§ 16 – Upuštění od potrestání

(1) Nevyžadují-li zájmy pracujícího lidu, aby pachateli, který jinak vede řádný život pracujícího člověka, byl uložen trest, může národní výbor rozhodnout toliko o vině a upustit od potrestání.

(2) Národní výbor může vázat upuštění od potrestání na podmínku, že pachatel splní určité povinnosti, směřující k jeho nápravě, po případě, že nahradí škodu přestupkem způsobenou. Nesplní-li pachatel uloženou podmínku, vyměří mu národní výbor trest.

§ 21 – Propadnutí jmění

(1) Při potrestání pro závažný přestupek může národní výbor vyslovit propadnutí jmění pachatele, jestliže pachatel svým přestupkem úmyslně projevil zjevné nepřátelství k lidově demokratickému řádu.

(2) Výrok o propadnutí jmění postihuje buď celé jmění pachatelovo, anebo tu jeho část, kterou určí národní výbor. Vlastníkem propadlého jmění se stává stát.

(3) Výrok o propadnutí jmění se nevztahuje na předměty, jež pachatel nebo osoby, o něž pečuje, potřebují k ukojení základních životních potřeb.

§ 23 – Zákaz pobytu

Vyžadují-li to zájmy pracujícího lidu, zakáže, po případě určí národní výbor pachateli, který se dopustil závažného přestupku, ohrožujícího budovatelské úsilí pracujícího lidu, pobyt v určitém místě.

§ 25 – Propadnutí věci

(1) Za propadlou lze prohlásit věc,

- a) které bylo užito k spáchání přestupku,
- b) která byla k spáchání přestupku určena,
- c) kterou pachatel získal přestupkem nebo jako odměnu za něj,

- d) kterou pachatel nabyl za věc získanou přestupkem, nebo
- e) kterou pachatel nabyl za věc získanou jako odměnu za spáchání přestupku.

(2) Za propadlou lze prohlásit jen věc náležející pachateli.

(3) Vlastníkem propadlé věci se stává stát.

§ 26 – Zabraní věci

(1) Nebyla-li věc uvedená v § 25 odst. 1 prohlášena za propadlou, může národní výbor vyslovit, že se věc zabírá,

- a) náleží-li pachateli, jehož nelze stíhat,
- b) náleží-li pachateli, od jehož potrestání bylo upuštěno, nebo
- c) ohrožuje-li bezpečnost osob nebo majetku anebo mravnost.

(2) Vlastníkem zabrané věci se stává stát.

§ 53 – Ochrana výroby rostlinné

Kdo nesplní povinnost nebo poruší zákaz ve výrobě rostlinné, zejména

- a) kdo nedodrží plánované plochy nebo výnosy,
- b) kdo neodebere předepsaná strojená hnojiva nebo jich nepoužije,
- c) kdo nedbá zásad šlechtění nebo množení osiva a sadby,
- d) kdo nedbá ochrany rostlin a rostlinných výrobků před škůdci, nebo
- e) kdo nedbá zásad pro výrobu nebo rozdělování prostředků na ochranu rostlin, bude potrestán pokutou do 250 000 Kčs nebo odnětím svobody až na šest měsíců.

§ 56 – Ochrana výroby živočišné

(1) Kdo nesplní povinnost nebo poruší zákaz ve výrobě živočišné, zejména kdo nedodrží plán živočišné výroby nebo nedbá o ochranu zdraví, o užitkovost nebo řádnou plemenitbu hospodářských zvířat, bude potrestán pokutou do 250 000 Kčs nebo odnětím svobody až na šest měsíců.

(2) Stejně bude potrestán ten,

- a) kdo způsobí nebo zvýší nebezpečí zavlečení nebo rozšíření zvířecí nákazy,
- b) kdo neoprávněně vyrobí, doveze nebo do oběhu uvede silicí prostředky pro zvířata,

- c) kdo ohrozí nebo poruší hodnotu nebo zdravotní nezávadnost krmiva anebo kdo je falešně označí, nebo
- d) kdo nabídne nebo do oběhu uvede zdravotně závadné krmivo.

§ 88 – Přestupky v oboru výživy a zásobování

(1) Kdo ztíží nebo ohrozí anebo kdo ruší výživu obyvatelstva nebo hospodaření krmiv, bude potrestán pokutou do 100 000 Kčs nebo veřejným pokáráním nebo odnětím svobody až na tři měsíce.

(2) Stejně bude potrestán ten, kdo ztíží nebo ohrozí anebo kdo ruší oběh zboží, čítajíc v to úpravu hospodaření s energií.